

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЄКТ)

Попова Анна Олександрівна

1. Тема роботи: «Міграційні процеси під час збройної агресії Росії проти України: види, особливості та перспективи»

керівник роботи: Волянська Олена Володимирівна, кандидат соціологічних наук, доцент

затверджені наказом по університету від «__» травня 2024 року
№ _____

2. Строк подання студентом роботи: 20 травня 2024 року

3. Перелік питань, які потрібно розробити

Теоретична частина: визначити особливості міграційних процесів як соціального явища, дослідити економічні, соціальні та культурні аспекти міграційних процесів.

Практична частина: провести власне дослідження міграційного профілю України під час збройної агресії Росії проти України

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1.	Формування теоретичної частини
2.	Розкриття понять функціонування міграційних процесів в Україні під час війни
3.	Формування практичної частини
4.	Написання висновків
5.	Розробка анотації

Студент

Попова Анна

Керівник роботи

_____

підпис

Волянська О.В

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра прикладної соціології та соціальних комунікацій

**Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи
на тему**

**«МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ
АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ВИДИ,
ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ»**

Виконала: студентка 4 курсу групи ССК-41
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 054 Соціологія
Попова А.О.

Керівник: канд.соц.н., доцент Волянська О. В

Харків— 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА	8
1.1. Особливості та види міграційних процесів	8
1.2. Економічні, соціальні та культурні аспекти міграційних процесів.....	27
Висновки до Розділу 1	44
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНОГО ПРОФІЛЮ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	46
2.1. Статистика та характеристики міграційних потоків: внутрішня міграція в Україні та зовнішня міграція з України	46
2.2. Роль міжнародних організацій та спільнот у вирішенні проблеми міграції під час збройної агресії Росії проти України	66
Висновки до Розділу 2	73
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Чому люди (вирішують) покинути свої домівки? Це, на перший погляд, здавалося б, питання, на яке легко відповісти, але воно виявляється складнішим, якщо зіткнутися з міграційними реаліями на місцях. Здається розумним, що люди йдуть, коли стикаються з конфліктом. Проте нещодавні дані показали, що насилля не обов'язково призводить до ситуації, коли всі люди роз'їжджаються. Крім того, загальноприйнятим фактом є те, що люди переїжджають у пошуках кращих економічних можливостей, наприклад, роботи чи вищої заробітної плати. Але як ми оцінюємо ситуацію, коли насильство також негативно впливає на економічний клімат і, через це, знищує можливості для існування? Чи людина, яка потім вирішила виїхати, тікає від конфлікту в надії отримати безпеку в іншому місці, чи він/вона тікає від бідності в надії знайти покращені економічні умови в іншому місці? І яку роль відіграють режими або мережі управління міграцією в цьому рішенні переїхати? Важливо: чи всі люди в змозі реалізувати своє бажання мігрувати? Крім того, не можна забувати, що існують індивідуальні особливості, які можуть вплинути на їх рішення, такі як вік, освіта та стать людини.

Історично люди завжди були в русі, і це було важливим засобом економічного та соціального розвитку [54]. За останнє десятиліття кількість людей, які переміщуються всередині та через кордони, неухильно зростала, випереджаючи глобальні темпи зростання населення [66]. Вимушене переміщення також є частиною людської історії, досягнувши свого піку в 20 столітті через дві світові війни. Однак сьогодні ми спостерігаємо найбільшу загальну кількість вимушено переміщених людей з початку звітності в 1950 році. Це підкреслює необхідність розуміння причин і причин, чому люди переїжджають.

Одним із викликів сучасного світу, особливо останнього десятиліття, є масові міграції, здебільшого викликані військовими діями в окремих регіонах світу.

Збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, спричинила масштабні руйнування та людські жертви, а також стала причиною найбільшого в Європі з часів Другої світової війни вимушеного переміщення населення. Мільйони українських громадян були змушені покинути свої домівки через пряму загрозу життю та зруйнування житла в результаті бойових дій. Частина з них стала біженцями в сусідніх країнах Європи, інші перетворилися на внутрішньо переміщених осіб у межах України. Ця міграційна криза безпрецедентна за своїми масштабами і вимагає ґрунтовного дослідження задля вироблення ефективних підходів до захисту прав і інтересів українських мігрантів, їх соціальної та економічної підтримки і створення умов для майбутнього повернення та реінтеграції. Отже, актуальність дослідження міграційних процесів у контексті війни в Україні дуже важлива для формування ефективної міграційної політики в умовах війни, оскільки сучасна військова конфліктність у регіоні породжує значні потоки переміщень населення та має значний вплив на соціально-економічний та політичний ландшафт країни.

Об'єктом дослідження є міграційні процеси в Україні під час російсько-української війни.

Предметом дослідження є масштаби, напрямки, характеристики внутрішньої та зовнішньої міграції українців, викликані військовими діями на території України.

Мета дипломної роботи – аналіз міграційних процесів серед українського населення в умовах збройного конфлікту, виявленні їх особливостей, чинників та наслідків.

Відповідно до поставленої мети, основними **завданнями дослідження** є:

1. Визначити особливості та види міграційних процесів.
2. Дослідити економічні, соціальні та культурні аспекти міграційних процесів.
3. Проаналізувати масштаби внутрішньої та зовнішньої міграції українців з початку російського вторгнення.
4. Визначити основні напрямки внутрішніх переміщень та зовнішньої міграції українців.
5. Дослідити демографічну та соціальну структуру українських мігрантів.
6. Вивчити виклики та проблеми, пов'язані з розміщенням та інтеграцією внутрішньо переміщених осіб та біженців.
7. Окреслити перспективи подолання наслідків масової міграції для України.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, системності, наукової об'єктивності та неупередженості в аналізі міграційних процесів під час воєнного конфлікту в Україні.

Інформаційною основою дослідження послужили наукові праці, присвячені міграційним процесам у світі, а також міжнародні нормативні правові акти, які регламентують процес міграції населення.

Джерельну базу дипломної роботи складають офіційні дані та статистичні звіти українських і міжнародних організацій (ДПСУ, UNHCR, ІОМ, Єврокомісії тощо), законодавчі та нормативні акти України, присвячені питанням міграції та надання допомоги вимушеним переселенцям, публікації у фахових виданнях, матеріали ЗМІ, експертні оцінки та аналітичні звіти.

Методологічну базу дослідження склали комплексний аналіз та системний підхід до розгляду поняття міграції. При цьому використовувалися метод аналізу і синтезу, порівняльно-історичний, статистичний, проблемно-хронологічний та інші загальнонаукові методи.

Структура роботи. Мета та завдання дослідження обумовили структуру роботи, яка складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА

1.1. Особливості та види міграційних процесів

Міграційні процеси у світовому масштабі набули такого розмаху, що їх можна розцінювати як феномен планетарного значення. На сучасному етапі глобалізація у поєднанні зі стрімкими змінами в політиці та економіці держав спричинили різке зростання міжнародних міграційних потоків. Усе це призвело до формування абсолютно нової міграційної реальності, яка в середині другого десятиліття XXI століття перетворилася на світову кризу в Європі. На даний момент усі країни залучені до процесу глобалізації, де міграція – головне її джерело.

Міграції можна віднести до тих фундаментальних процесів, які забезпечують перебіг еволюції суспільства. Розселення найдавніших людей по різних континентах, «Велике переселення народів» в Європі в IV-VII ст., Заселення європейцями Америки та Австралії – ось лише кілька найяскравіших прикладів масових міграцій, які безпосередньо вплинули на формування соціуму, держав і націй.

Сучасна міграційна епоха зародилася півстоліття тому, коли ключову роль міграційних процесах стали грати економічні та соціальні чинники. Так, у XX столітті великий вплив на міграцію надали соціальні революції, а також Перша та Друга світові війни, що зумовили масові переміщення населення.

У XX ст. важливість міграцій було оцінено на всіх рівнях управління суспільством. Прикладом може бути історія Міжнародної організації з міграції (англ. The International Organization for Migration , або IOM). Організацію було створено у 1951 р. як Тимчасовий міжурядовий комітет із переміщення мігрантів у Європі (англ. Provisional Intergovernmental Committee for the Movement of Migrants from Europe , або PICMME) для подолання наслідків хаосу Другої світової війни та насильницького

переселення майже 11 млн. людей. Протягом 1950-х років РІСММЕ організував перевезення близько мільйона мігрантів. Надалі організація сприяла пом'якшенню негативних ефектів від сплесків міжнародної міграції, спричинених політичними кризами чи природними катаклізмами: Угорщина 1956, Чехословаччина 1968, Чилі 1973, В'єтнам 1975, Кувейт 1990 і т.д. Низка змін назви від РІСММЕ до Міжурядового комітету з європейської міграції (Intergovernmental Committee for European Migration , або ICEM) у 1952 р., від Міжурядового комітету з міграції (Intergovernmental Committee for Migration , або ICM) у 1980 р. та до Міжнародної організації з міграції (МОМ) у 1989 р. відображає перехід організації від агентства з логістики до провідного міжнародного агентства з міграцій, яке працює з урядами та громадянським суспільством з метою поглиблення розуміння проблем міграції, заохочення соціального та економічного розвитку за допомогою міграції та підтримки людської гідності та благополуччя мігрантів. Кредо організації про те, що гуманна та впорядкована міграція приносить користь усім, послідовно завойовує міжнародне визнання. В даний час діяльність МОМ охоплює 175 держав-членів та ще вісім держав-спостерігачів [44].

У поняття «міграція» різні дослідники вкладають найрізноманітніший зміст, отже, визначень терміну міграції стільки ж, скільки та його авторів.

Термін «міграція» походить від лат. *migratio* чи *miro* – переміщення, переселення.

Поняттям «міграція» зазвичай охоплюється будь-який вид переміщень людей незалежно від його тривалості, складу, причин та місця прибуття мігранта. З огляду на це у межах міжнародно-правової доктрини багатьма юристами були зроблені спроби звузити визначення поняття «міграція» до визначення «міжнародної міграції», що відображає специфіку переміщень між країнами.

Таким чином, з цієї точки зору, при визначенні поняття «міграція» та видів міграції акцентують увагу на ряді таких факторів, як переміщення,

зміна місця проживання, розмежовують визначення «міграція» та «міжнародна міграція», характеризують міграцію як етнополітичний та соціально-економічний процес. Однак в умовах існуючої багатоаспектності та обширності досліджень у розглянутій сфері більшість вчених при спробі дати визначення міграції, на жаль, упускають низку важливих моментів, що мають відношення до правового статусу мігрантів, міжнародно-правової специфіки та правового регулювання даного явища, тим самим підходячи до розкриття поняття надто широко.

У ході вивчення міжнародних правових актів щодо наявності визначення категорії «міграція» нами було виявлено відсутність уніфікованої дефініції міграції в чинних міжнародних документах. Поряд із цим терміном (а часом і замість нього) досить часто використовуються схожі за значенням поняття, такі як перебування, приплив, в'їзд, переїзд тощо. Слово «міграція» не згадується ні в Статуті ООН, ні у Загальній декларації прав людини 1948 року, хоча остання юридично закріпила як одне з основних прав людини «право вільно пересуватися і змінювати місце проживання» [3, ст. 13]. Однак це право не уточнювалося та визначення міграції не давалося. У зв'язку з цим можна говорити, що в міжнародному праві відсутня загальна концепція міграції.

Водночас термін «міграція» можна знайти в документах Міжнародної організації з міграції (МОМ), де це явище у найзагальнішому вигляді асоціюється з процесом пересування людей через державний кордон або в межах однієї країни. У 1989 році на 59-й сесії Ради МОМ детально було розроблено таке поняття міграції: частина процесу розвитку держав – тих, з яких особи їдуть, та тих, до яких намагаються потрапити, а також держав, які належать до обох категорій незалежно від причин переміщення. Ми вважаємо це визначення узагальненим, що включає всі форми міграції і не дозволяє повною мірою розкрити юридичне значення міграції [44].

Підсумувавши позитивні аспекти представлених вище доктринальних дефініцій міграції, а також враховуючи їх недоліки, запропонуємо власне трактування поняття: міжнародна міграція – це міжнародне явище, що являє собою сукупність правовідносин (прав і юридичних обов'язків), що виникають між суб'єктами міграції, з одного боку, і мігрантами – з іншого) у процесі перетину державних кордонів (переїзду/ переходу – з території однієї держави на територію іншої) відповідно до чинних міжнародно-правових норм.

Отже, міжнародна міграція є широким поняттям, що враховує різноманіття причин і ознак даного процесу. А чим складніше явище, що становить сутність того чи іншого терміну, тим різноманітніша його класифікація.

Міграційні процеси характеризуються великою різноманітністю видів та класифікацій, що поділяє на безліч частин: внутрішньої та зовнішньої, сезонних, тимчасових та постійних, нелегальних та легальних, політичних, економічних, екологічних, етнічних та інших типів.

У сучасному глобалізаційному суспільстві міграційні процеси стали досить поширеними та значущими у соціально-економічній та політичній точки зору явищами. Міграція населення стала більш динамічним і складним процесом, що визначає формування міграційної поведінки людей і соціальних груп, що впливають на цілу низку факторів, стадій і причин, що є різними її видами та класифікаціями.

Для дослідження сучасних тенденцій розвитку міграційних процесів необхідно ознайомитись з їх різновидами. Слід зазначити, що як і до визначення поняття «міжнародна міграція», так і класифікації видів міграції немає єдиного підходу у доктринальному співтоваристві. Вчені пропонують різні класифікації, які нерідко суперечать один одному. Міграційні процеси дуже різноманітні й у залежності від класифікаційних ознак може бути виділено різні її види.

На думку деяких вчених, основними видами міграції є: переселення (безповоротна, стаціонарна міграція), сезонна та маятникова міграція. За формою вони виділяють організовані та неорганізовані міграції [15]. Очевидно, що у ХХ столітті такий підхід був прогресивним кроком уперед у науковому осмисленні міграційних переміщень, що відобразив різноманітні територіальні переміщення. Проте в даний час дана класифікація втратила свою актуальність, так як вона не є вичерпною, обмежившись трьома основними категоріями: типом, видом і формою, – в той час як сучасні міграційні процеси залежать від інших різних факторів (зокрема, мотивів, цілей, законності переміщень тощо.).

Загалом, класифікація різних видів міграції спирається на основні її елементи, такі як:

- 1) географічні та просторові аспекти міграції;
- 2) тимчасові категорії міграції;
- 3) причинний комплекс міграції;
- 4) мотивація міграції;
- 5) характерний метод міграції;
- 6) правове становище мігрантів.

Як одну з ознак класифікації міграційних процесів можна взяти тривалість перебування людей у місцях їхнього заселення.

Відповідно до цього критерію міграція поділяється на два види: тимчасова та безповоротна. І хоча зміна постійного місця проживання може стати далеко не постійною, факт зміни людьми свого основного місця проживання уможливорює об'єднання цих переселень у загальну групу і зарахувати їх до одного виду міграцій, тобто безповоротної. Тимчасовими міграціями називають групу таких переселень, які обумовлені як спонукальний мотив від'їздом за межі свого населеного пункту за довгостроковим трудовим договором, службою в армії, навчанням, але при

цьому вони не мають на увазі зміну основного, постійного місця проживання [71].

Ще одним критерієм класифікації міграції можна назвати характер кордонів, що перетинаються. Відповідно до цієї ознаки виділяють внутрішню та зовнішню міграцію населення.

Внутрішня міграція включає всі переміщення між різними економічними, адміністративними та географічними районами та населеними пунктами, розташованими в межах однієї країни. Підрозділ таких внутрішніх міграційних потоків може здійснюватися за такими напрямками: село – село; місто – місто; село – місто; місто – село.

Зовнішня міграція – це та, коли відбувається перетин державних кордонів. При цьому вона може поділитися на міжконтинентальну та внутрішньоконтинентальну. Міжнародна міграція включає такі поняття, як імміграція і еміграція. Імміграція походить від латинського «immigro», тобто вселяюся, і представляє собою в'їзд у країну іноземців для постійного проживання в ній або досить тривалого перебування. Слово «еміграція» утворюється від латинського «emigro», або переселяюся, виселяюся. Вона має на увазі виїзд з однієї країни до іншої з метою зміни проживання, причому часом на невизначено тривалий час [20]. Ці види міграції можуть здійснюватися з міркувань навчання, роботи, і навіть з інших причин, і найчастіше пов'язані зі зміною громадянства.

До теперішнього часу у світі склалися конкретні центри, найбільш привабливі для численних мігрантів з різних країн. До них відносяться економічно розвинені держави Європейського Союзу, США, Канада, Австралія, нафтовидобувні країни Близького Сходу. Зараз найбільше мігрантів проживає в Європі, далі йдуть Азія, Північна Америка.

Майже 31% усіх мігрантів проживають в Азії, 30% – у Європі, 26% – у Північній та Південній Америці, 10% – в Африці та 3% – в Океанії [2].

За оцінками фахівців, загальний обсяг міжнародного переміщення населення стрімко зростає. Міжнародна міграція набуває такого масштабу, якого вона не мала ніколи раніше [2].

Практичний досвід свідчить, що напрямки міжнародної міграції залишаються відносно сталими. У першій третині ХХ століття більшість емігрантів прямували до Сполучених Штатів Америки. Ті мігранти, що залишалися, розподілялися приблизно порівну між британськими домініонами (Канада, Австралія, Нова Зеландія, Південна Африка) та країнами Латинської Америки (Аргентина, Бразилія тощо). Після Другої світової війни, разом із зростанням масштабів міграції, відбулася суттєва переорієнтація її основних напрямків. Окрім США та Канади, міграційні потоки почали спрямовуватися до Західної Європи, особливо до країн Європейського Економічного Співтовариства [44].

Класифікуючи міграційний рух за формами, можна виділити суспільно-організовані, які здійснюються за сприяння державних чи різних громадських структур (наприклад, міграція за громадськими закликами або організований набір робітників), та неорганізовані, що відбуваються без сприяння держави. По суті ці обидві форми міграції є результатом самостійного рішення кожного конкретного мігранта. Головною відмінністю між ними є лише те, що у випадку з неорганізованою міграцією немає додаткової підтримки з боку державних органів у вигляді спеціальних заходів [66].

Якщо як ознаку класифікації прийняти причини міграційних переміщень, то міграцію можна поділити на політичну, економічну, екологічну, споріднену, етнічну, рекреаційну та інші.

Причинами політичної міграції є переслідування різноманітних та надзвичайних ситуацій політичного характеру, такі як збройні зіткнення, революції, війни, політичні депортації та інші політичні події. На початку ХХІ століття світова спільнота, особливо європейський континент, на власні

очі зіткнулася з політичними причинами міграцій. Прикладами таких міграційних процесів нині можуть бути такі: у країни Західної Європи обрушився неконтрольований потік біженців із країн Близького Сходу та африканського континенту, еміграція громадян України до інших країн та інші європейські держави тощо.

Залежно від причин прийнято розрізняти два види міграційних процесів, що мають економічне підґрунтя. Переселенські міграції, пов'язані з освоєнням нових просторів та територій. Як приклад, переселення людей до нових колоніальних володінь, що почалося з епохи Великих географічних відкриттів. Все ж таки більшу частину на сьогодні складають трудові міграції, пов'язані з реалізацією трудової затребуваності. За підрахунками фахівців зараз у благополучніших і найрозвиненіших країнах працюють понад 244 млн. емігрантів [2]. Сюди ж можна віднести і таке явище, як «відплив мізків», коли світом переміщуються висококваліфіковані фахівці в пошуках «кращого життя», що також має в своїй основі економічні причини.

Економічні міграції відбуваються через низький рівень життя населення, бажання влаштуватися на гідну роботу, заробити хороші гроші та забезпечити себе та свою сім'ю, а також інші причини. Економічна міграція включає човникову та трудову міграцію. Відмінності між останніми двома полягають у тому, що трудова міграція має на увазі «продаж» мігрантом своєї праці в державі в'їзду, а човникові мігранти за кордоном здійснюють лише придбання товару для подальшого його продажу в рідній державі. Що стосується трудової міграції, то вона включає міграцію висококваліфікованої та низькокваліфікованої та робочої сили. При цьому роль міжнародної трудової міграції в загальному потоці міжнародних міграційних пересувань відіграє дедалі більшу роль. На сьогоднішній день практично всі країни світу беруть активну участь у міжнародному обміні трудовими ресурсами: одні як експортери робочої сили, інші – як імпортери.

Задіяння іноземної робочої сили вже тривалий час є невід'ємною передумовою нормального відтворювального процесу. У державах, які активно залучають іноземних працівників, провідні сектори економіки безпосередньо залежать від імпортування робочої сили. Так, у Франції іммігранти складають чверть зайнятих у будівництві та третину – в автомобілебудуванні; у Бельгії – половину шахтарів; у Швейцарії – 40% будівельників тощо [66].

Переміщення більшої кількості робочої сили у більш високопродуктивні установки підвищує світовий ВВП. Мігранти всіх рівнів кваліфікації сприяють цьому ефекту, чи то за допомогою інновацій та підприємництва, чи шляхом звільнення місцевих жителів для роботи з більш високою цінністю. Насправді мігранти становлять лише 3,4 відсотка населення світу, але дослідження показують, що вони дають майже 10 відсотків світового ВВП [42].

Одержувана економія на витратах робочої сили в галузях і підприємствах, де широко застосовується дешева праця іноземних робітників, і супутнє їй збільшення доходів роботодавців, зазвичай, сприяють підйому інвестиційної активності.

Важливим фактором розвитку міжнародних економічних зв'язків є те, що працюючі та ті, хто живе за кордоном, регулярно посилають гроші своїм рідним і близьким. У економіці багатьох країн, причому як бідних, так і середньорозвинених (Греція, Туреччина, Португалія), грошові перекази мігрантів виступають істотним доповненням до національного доходу.

Причому в даному випадку йдеться лише про офіційно враховані суми переказів. На думку експертів справжній обсяг коштів, що пересилаються як через офіційні, так і через неофіційні канали, може перевищувати вказану суму в 1,5. Основні країни-джерела для здійснення грошових переказів іммігрантів на батьківщину – це США (близько 123 млрд. дол. щорічно) та Саудівська Аравія (28 млрд. дол.) [42].

Значна частина грошових переказів здійснюється також із Канади, Швейцарії та Німеччини. Основні країни-реципієнти грошових переказів мігрантів – Індія , Китай та Філіппіни.

Екологічна міграція відбувається через катастрофічний стан довкілля окремих регіонах Землі. Це можуть бути екологічні катастрофи антропогенного характеру, що ведуть до радіаційного зараження території (як, наприклад, вибух на Чорнобильській АЕС), повені, опустелювання та інші.

Міграція, спонукальними мотивами якої виступають сімейні обставини, є родинною міграцією, і вона часто пов'язана з возз'єднанням сімей.

Рекреаційною міграцією називаються територіальні переміщення з метою туризму та відпочинку.

Етнічна міграція – це територіальне переміщення цілих народів чи етнічних груп. Як приклади можна назвати переїзди людей на свою історичну батьківщину (наприклад, євреїв до Ізраїлю, німців у ФРН), або ж, навпаки, виселення з обжитих земель (як це відбувалося з чеченським народом за часів СРСР, кримськими татарами тощо)).

Якщо як ознаку класифікації взяти мотиви переміщення, то міграція може бути добровільною та вимушеною. Добровільна міграція є просторовим переміщенням людей виключно з власної волі. У разі вимушеної міграцією переміщення відбувається через виняткові обставини, пов'язані з загрозою життю людини або її здоров'ю. Вимушена міграція може відбуватися з таких безпосередніх причин, як війни, серйозні порушення прав людини, індивідуальне переслідування, тортури, покарання, загальне насильство та інші дії, що характеризуються нелюдським поведінням, жорстоким або таким, що принижує людську гідність [47].

З позиції дотримання нормативних вимог законодавства у сфері міграції вона може поділятися на законну та незаконну. Під незаконною

міграцією мається на увазі міграція, що відбувається всупереч вимогам правових норм, з порушенням ухваленого в тій чи іншій державі закону про міграцію, що регулює всі питання в'їзду в цю країну, транзитного проїзду через неї, а також порядок перебування в країні та виїзду з неї іноземних громадян та осіб без громадянства.

Формами нелегальної міграції можуть бути:

в'їзд у країну при нелегальному перетині державних кордонів;

в'їзд у країну за фальшивими документами;

легальний в'їзд із подальшим порушенням умов перебування в країні.

Біженці та вимушені переселенці є значним чинником зниження рівня національної безпеки. Причинами цих міграційних процесів можуть стати такі фактори, як: втеча від локальних воєн та етнічних чисток, націоналізм та релігійна нетерпимість.

До негативних наслідків нелегальної міграції можна віднести:

нелегальні іммігранти впливають на розвиток та підтримку неформального сектору економіки, оскільки виникають необґрунтовані переваги у роботодавців;

розвивається тіньовий сегмент ринку товарів та послуг, гальмується формування ефективного цивілізованого ринку праці;

стимулюється поширення низки негативних злочинних діянь;

роботодавці можуть не дотримуватись вимог законодавства про охорону праці та здоров'я;

виникає ризик інфекційних та паразитарних захворювань, знижується рівень санітарно-епідеміологічної обстановки;

зростає небезпека посилення соціальної та міжетнічної напруженості, екстремістських націоналістичних течій.

Слід зазначити, що для позначення мігрантів, які здійснюють переміщення в порушення законодавства і без відповідного дозволу влади, є чимало термінів. Їх називають і мігрантами з незаконним статусом, і

нелегальними мігрантами, і незаконними мігрантами, і особами з нерегульованим статусом та інші [60].

Міграція населення є не просто механічне переміщення людей у просторі, а є дуже багатограним та складним соціальним процесом. Головна особливість міграційного процесу полягає в тому, що його перебіг передбачає послідовне проходження кількох стадій, що змінюють одна одну.

Перша стадія полягає у формуванні умов та виникненні причин для міграції, які разом визначають її характер.

Друга стадія є виїздом зі своєї країни, пересування транзитними коридорами (тобто проїзд через окремі країни) і в'їзд до країни призначення.

Третя стадія – це облаштування країни приїзду, пошук місця проживання, працевлаштування, поступова інтеграція у приймаюче суспільство і далі вже або отримання громадянства, або згодом – повернення на батьківщину.

Хоча людська мобільність не є новим явищем, систематичного розуміння різноманіття основних причин досі не існує. Обставини, за яких люди вирішують покинути свої домівки, відрізняються, наприклад, своєю терміновістю та/або ступенем добровільності, і, отже, ці люди заслуговують на різні рівні захисту та допомоги. Важливо поглибити розуміння детермінант мобільності, щоб полегшити пересування людей, які покращують індивідуальні та суспільні результати, зменшити ті, що погіршують добробут, і забезпечити належну підтримку та захист.

Раніше в міграційній літературі розрізняли три типи детермінант: основні причини; приблизні умови; і втручаючі фактори [61]. У той час як безпосередні умови міграції охоплюють фактори, які тісно пов'язані з фактичним міграційним рухом щодо часу, корінні причини пов'язані з більш глибокими довгостроковими факторами, такими як бідність або можливості працевлаштування та заробітна плата. Тут політичні чинники зазвичай визначаються як безпосередні умови, тоді як першопричини переважно

економічного характеру. Фактори, що втручаються, були додані до цієї структури пізніше і базуються на понятті факторів, що сприяють або перешкоджають міграції, таких як мережі або «культура міграції».

І якщо розглядати чинники міграції як сукупність умов, які впливають на прийняття кожної окремою людиною рішення про міграцію, то безпосереднім поштовхом є конкретна причина, тобто те, що безпосередньо позначається на остаточному ухваленні рішення про міграцію. Причина міграції – це результат взаємодії всіх видів факторів: і об'єктивних, і суб'єктивних.

Таблиця 1.1. Фактори міграції

Об'єктивні фактори	
Виштовхуючі фактори	Притягуючі фактори
<ul style="list-style-type: none"> - Перенаселення в країнах, що розвиваються - Голод - Бідність - Високий рівень безробіття - Низький рівень життя - Конфлікти - Війни - Політичні переслідування - Екологічні катастрофи і т.д. 	<ul style="list-style-type: none"> - Потреба економік розвинених країн у трудових ресурсах - Вищий рівень оплати праці - Вищий рівень життя - Наявність трудових ресурсів - Кращі можливості для працевлаштування - Безпека - Сприятливі природно-кліматичні умови і т.д.
Суб'єктивні фактори	
<ul style="list-style-type: none"> - Психологічні установки і ціннісні орієнтації - Наявність потреб, які неможливо задовольнити без міграції - Прагнення до працевлаштування - Потреба в самореалізації - Бажання покращити свій матеріальний стан - Подорожувати світом - Підвищити рівень освіти - Наявність міграційного досвіду, особистих контактів у країнах призначення 	

Активізація міграційних переміщень в останні десятиліття стали реакцією у відповідь на мінливі потреби світової економіки, на все зростаючу різницю в рівні та умовах життя в країнах, що розвиваються і розвинених також, на зростаючу нестабільну соціально-політичну обстановку в окремих країнах, на накопичувані несприятливі фактори навколишнього середовища та інші явища.

Наслідки міграцій для країн, що приймають, і країн-донорів вже досить докладно вивчені.

Як приклад можна послатись на фундаментальну працю британського економіста П. Коллієра (P. Collier) «Вихід: як міграція змінює наш світ» [59]. Даний дослідник розглядає наслідки міграції з кількох сторін:

- а) завдають мігранти шкоди чи користі своїм співвітчизникам;
- б) який вплив мігранти надають на громадян держав, що їх приймають.

П. Коллієр переконливо доводить, що чистий вплив міграції на найменш забезпечені верстви корінного населення, швидше за все, є негативним. І в ще більш уразливій позиції, ніж бідні корінні жителі країн, які приймають мігрантів, перебувають люди, які залишилися там, звідки ті поїхали [59].

Дослідник приходять до висновку, що за відсутності стримувальних заходів еміграція з найбідніших країн прискорюється, і їм загрожує масовий результат населення. Проте міграційну політику визначають не бідні країни (походження мігрантів), а багаті (призначення мігрантів). Задаючи темп прибуття іммігрантів, влада багатих країн водночас ненавмисно встановлює темп еміграції з найбідніших суспільств. Тому, обираючи міграційну політику, влада країн, які приймають мігрантів, має зіставляти інтереси бідного корінного населення з інтересами мігрантів і тих, хто залишається жити в бідних країнах. П. Коллієр стверджує, що трохи міграції – майже напевно краще, ніж її повна відсутність. Однак міграція, надана сама собі, прискорюватиметься, і тому з великою ймовірністю набуде надмірного розмаху. Саме тому засоби контролю над міграцією, аж ніяк не будучи неприємним пережитком націоналізму та расизму, стають дедалі важливішими інструментами соціальної політики у всіх багатих суспільствах. І небажано не саме їх існування, а їх непродуманність [59].

Слід зазначити, більшість досліджень наслідків міграцій (як і робота П. Коллієра) належить до трудової міграції. Безумовно, вимушене переміщення

населення, особливо біженців, кардинально відрізняється від добровільної міграції - і ці відмінності аж ніяк не на користь. Масовий наплив вимушених переселенців створює колосальне навантаження на соціальну інфраструктуру приймаючих країн, передусім на системи охорони здоров'я та освіти, при цьому їхній економічний внесок є незрівнянно меншим, ніж у випадку з трудовими мігрантами. У зв'язку з цим державна міграційна політика, покликана мінімізувати та пом'якшити негативні наслідки, набуває неабиякого значення.

Зрештою, дедалі більшої актуальності набувають питання адаптації й інтеграції мігрантів до спільнот, що їх приймають. Практика довела, що слабка інтеграція мігрантів та їхня соціально-культурна ізоляція в рамках місцевих локальних громад веде, з одного боку, до розвитку ксенофобії та нетерпимості серед місцевого населення, а з іншого – до зростання екстремізму та нігілізму у самих мігрантів. Перетворення мігрантів та їхніх дітей на лояльних та законослухняних громадян більш економічно розвинених країн є не лише умовою благополуччя останніх. Одночасно це і канал поширення прогресивніших соціальних практик у менш розвинені країни, що сприяють їхньому поступальному руху.

Негативним соціально-економічним наслідком міграції є зростання цін ринку житла.

З посиленням потоку мігрантів у благополучні країни наголошується ще одна проблема — поява «шкіл-гетто», де навчаються переважно діти мігрантів, а також діти із проблемних сімей. Характерна така ситуація в основному для невеликих передмість (наприклад, передмістя Монпельє на півдні Франції). У таких школах відзначається низький рівень успішності, а близько 30% дітей просто прогулюють навчальні заняття [51].

Феномен транснаціональної міграції необхідно розглядати не лише з погляду національної, а й міжнародної безпеки.

Крім того, ці важко контрольовані потоки мають сильний вплив і на міждержавні взаємини. Головна проблема, з якою наразі зіткнувся Європейський Союз, — як справедливо розподілити потік біженців між країнами та учасницями? Намагаючись вирішити цю ситуацію, Європейська комісія визначила для кожної європейської країни мінімальну кількість мігрантів, яку вона має прийняти. Вказана обставина викликала бурхливе невдоволення населення багатьох країн Євросоюзу. Близько одинадцяти країн Європейського Союзу виступили проти запровадження квот.

Ефективність міграційної політики як важливого інструменту реалізації державних інтересів, як у внутрішній, так і у зовнішній сферах, залежить від комплексу різних факторів, важливе місце серед яких займає вдосконалення форм та методів протидії такому явищу, як незаконна міграція.

Соціальна небезпека незаконної транснаціональної міграції, на думку дослідників, бачиться у порушенні встановленого порядку регулювання міграційними процесами; збільшення кількісного показника етнічної злочинності, криміналізації, постійного поповнення злочинного середовища за рахунок «припливу» нових членів; формування постійно діючого кримінального джерела доходу, наприклад, шляхом надходження до каси коштів від співвітчизників, яким була надана належна допомога, підтримка та заступництво при працевлаштуванні; створення реальної загрози зміни демографічної ситуації, що склалася в країні та ін.

Можливе вирішення проблеми протидії масовій неконтрольованій міграції низка держав знайшли у зведенні загороджувальних споруд на ділянках державних кордонів. Така обставина стала вимушеним заходом, спрямованим на забезпечення державної безпеки.

Але, по-перше, зазначена форма реалізації прикордонної політики та забезпечення прикордонної безпеки є малоефективною у боротьбі з транскордонним тероризмом.

По-друге, загородження закривають лише найбільш проблемні ділянки кордону.

По-третє, наявність корупційних зв'язків із прикордонниками дозволяє досить безперешкодно її перетнути.

І, нарешті, по-четверте, переправлення нелегальних мігрантів стимулює розвиток тіньового бізнесу, що сприяє посиленню впливу мафіозних угруповань, що спеціалізуються на подоланні прикордонних бар'єрів.

Соціальні наслідки міграції можуть мати як негативний, і позитивний характер. З одного боку, міграція так чи інакше є причиною соціального прогресу. З іншого боку, ця тенденція може стикатися з ризиками для національної безпеки у сфері міграційних процесів. Посилюються та загострюються міжетнічні відносини, відбувається зростання націоналізму.

Основні напрями вдосконалення міграційного законодавства мають бути спрямовані на вирішення таких проблем:

формування категоріального апарату;

визначення засад державної міграційної діяльності для стабілізації правовідносин;

створення системи уповноважених державних органів у сфері міграційної діяльності;

надання конкретних повноважень у сфері міграційної діяльності регіонам;

розробку основ міграційної політики.

При вдосконаленні нормативно-правової бази необхідно враховувати регіональні особливості території країни, густоти населення, кліматичні умови, ресурси, наявність та перспективи розвитку промислового та сільськогосподарського виробництва, інфраструктури, створення робочих місць.

Збройна агресія Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях у 2014 році спричинила внутрішню міграцію, а пов'язані з війною зміни в економіці держави – зовнішню. Початок повномасштабної війни проти України 24 лютого 2022 року вже спричинив потужну хвилю внутрішнього переміщення та численні зовнішні міграції з України. Більшість зовнішніх мігрантів виїхали до країн ЄС. Станом на середину травня 2023 року, за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, було зареєстровано 8 255 288 біженців з України в європейських країнах, а 5 140 259 осіб отримали тимчасовий захист або аналогічний національний захист у Європі [11]. Враховуючи ймовірність подвійної реєстрації однієї особи в двох і більше країнах ЄС, або повернення такої особи на батьківщину, нинішній міграційний потік з України є найбільшим у 20-му та 21-му століттях, хоча точність даних може бути сумнівною. З огляду на те, що відбувається депортація українського населення з окупованих територій до Криму, а також на територію Росії та Білорусі, можна припустити, що демографічні втрати, спричинені міграційними процесами, є значними, а це може мати негативні наслідки для України, а тому потребує розробки сильної державної політики, спрямованої на заохочення мігрантів повертатися на батьківщину після закінчення війни.

Регіональна влада має всіляко заохочувати ініціативу громадянського суспільства до створення та діяльності різноманітних центрів, інститутів, товариств та інших об'єднань з метою оптимізації міграційних процесів.

Існують різні форми та моделі включення іммігрантів у суспільне та культурне життя країни проживання. Найбільш відомі такі: французька асиміляційна, німецька сегрегаційна та великобританська плюралістична моделі.

Отже, треба сказати, що міграція населення за сучасних умов тісно пов'язана із загальносвітовими процесами розвитку суспільства. Найважливішим таким проявом стали процеси глобалізації, що надають

серйозний вплив і на загальний перебіг соціально-економічного розвитку кожної окремої країни, на її демографічні процеси, а також впливають на розвиток світового суспільства в цілому.

Процеси глобалізації, поєднуючись зі змінами, що прискорюються, у світових політичних та економічних системах, послужили поштовхом до різкої активізації та інтенсифікації міграційних потоків, для якої характерні наступні ключові властивості:

- розширення географії міжнародної міграції та її розмірів у безпрецедентних масштабах;

- глибокі зміни у структурі світових міграційних потоків;

- різке збільшення вимушеної міграції у географічному аспекті та її масштабів;

- суттєве превалювання економічних факторів міграції та посилення ролі трудової;

- засоби масової інформації;

- інформаційні технології;

- розвиненість транспортних комунікацій;

- більш дешеві та різноманітні засоби зв'язку;

- зниження витрат на транспорт та зв'язок;

- неухильне зростання нелегальної імміграції та посилення її структурної «непереборності»;

- зростання значущості міжнародної міграції населення у розвитку демографії сучасного світу;

- прояв у сучасній міграційній політики двоїстого характеру [71].

Серед різних форм і видів міжнародної міграції останні десятиліття найбільшим динамізмом розвитку відрізнялася тимчасова трудова міграція. Це зумовлено, в першу чергу, широким поширенням та зростанням доступності транспортних засобів, які суттєво спрощують переміщення людей та хіба що скорочують відстані між окремими країнами. У таких

умовах для мігранта тимчасова робота за межами власної країни все частіше стає кращою порівняно з виїздом на постійне місце проживання, оскільки потребує набагато менших матеріальних та нематеріальних витрат. Крім того, умови глобалізації світового ринку праці наполегливо вимагають максимальної гнучкості в міграційному процесі.

Важливою тенденцією сучасного розвитку міграції є вихід на арену міжнародної міграції особливо великої кількості країн. Так, за інформацією відділення населення ООН, у міграційних потоках на сьогоднішній день бере участь 218 країн світової спільноти [66].

Не можна не згадати і таку сучасну тенденцію, як зростання вимушеної міграції. За оцінками фахівців, близько 50 млн. людей у світі на сьогоднішній день можуть вважатися жертвами вимушеного переміщення [67].

Особливістю сучасної міграції стало таке явище, як її фемінізація. Близько 47,5% мігрантів – жінки [67]. Найбільш істотною рисою цієї міграції є те, що міграція жінок відбувається не як супроводжуючих осіб, а як основних працівників. З цією тенденцією тісно пов'язана работоргівля, трафік жінок і дітей.

Характерним став вплив міграції на соціальні зміни у світі. Зв'язок між процесами міграції та соціальними змінами в суспільстві став більш тісним і глибшим порівняно з усім попереднім історичним періодом, а сама міграція стала одним з основних факторів соціальних змін у суспільствах, що приймають і постачають мігрантів.

1.2. Економічні, соціальні та культурні аспекти міграційних процесів

У теоретичній основі, запропонованої Тіммерманом, Хейсе та Ван Молом [65] систематично вивчаються причини та рушійні сили міграції. Ця структура структурує аспекти міграції відповідно до трьох різних рівнів: макро-, мезо- та мікрорівня. Потім вони впливають на уявлення та прагнення

потенційних мігрантів і спільно формують їх еміграційне середовище. На відміну від більшості існуючих рамок і теорій, Timmerman et al. [63] одночасно враховують аспекти походження та призначення та розглядають їхній вплив на міграційні прагнення. Використовуючи три рівні аспектів впливу, вони будують відповідну структуру для різних дослідницьких перспектив, які можна знайти в дослідженнях міграції та суміжних галузях. Це основа, яка може бути застосована до всіх форм міграції по всьому спектру, починаючи від вимушених і закінчуючи добровільними переїздами.

Останніми роками були спроби створити нові — більш інклюзивні — концепції, спрямовані на опис складності міграції. Прикладами є «комплексна змішана міграція» [68], «транзитна міграція», а також «міграція на виживання» [21]. Крім того, важливо зазначити, що вони можуть включати як міжнародні, так і національні міграційні рухи, такі як так звані внутрішньо переміщені особи або міграційні потоки із села в місто. Причини та мотиви переміщення людей також можуть змінюватися залежно від траєкторії міграційного шляху, особливо в ситуаціях тривалого переміщення. В останні роки було розпочато декілька не лише якісних, а й кількісних досліджень, спрямованих на вивчення цих змішаних міграційних моделей.

Крім того, випадки міграції в легальних сірих зонах або поза офіційною системою є поширеними в усьому світі [50]. Міжнародна організація з міграції (МОМ) визначає нелегальну міграцію як «переміщення, яке відбувається за межами регулятивних норм країн відправлення, транзиту та приймаючої країни» [44]. Часто особа може залишити країну нелегальним шляхом, але потрапити в сусідню країну легально, подавши заяву про притулок.

Концепція, запропонована Тіммерманом, Де Клерком, Хеммерехтсом і Віллемсом [63]; та Тіммерман та ін. [65], натхненна визначенням еміграційного середовища Карлінга [25], на яке впливає соціальний, політичний та економічний контекст і яке розглядає міграцію як соціально та

культурно сконструйований проект із впливом на мікро- та макрорівні. Тіммерман та ін. розширюють ці ідеї та встановлюють еміграційне середовище, у якому сприйняття та міграційні прагнення формуються детермінантами макро-, мезо- та мікрорівня та в якому приймається рішення про переїзд. На основі цього фундаменту потім вивчаються аспекти, що впливають на рішення людей переїхати (див. табл. 1.1). Важливість аспекта макрорівня, наприклад, економічних можливостей, імовірно, буде чутливою до аспектів мезорівня, таких як мережі (які можуть сприяти створенню робочих місць), або аспектів мікрорівня, таких як освітній рівень (що впливає на працевлаштування). Це підкреслює складність наявних аспектів, які не можна односторонньо пов'язати з категоріями міграційних рухів. Взаємодія аспектів згодом впливає на уявлення та прагнення потенційного мігранта.

Макрорівень стосується аспектів, які є спільними для всіх потенційних мігрантів у конкретній країні, таких як соціально-економічний і політичний контекст або управління міграцією та політика країн походження та призначення, регіонів або інших суб'єктів.

Мезорівень охоплює субнаціональні або місцеві аспекти, включаючи мережі або культурні причини. Індивідуальні та побутові характеристики потенційних мігрантів, такі як стать, вік, рівень освіти та соціальний статус, а також поведінкові аспекти, такі як уникнення ризику, є частиною мікрорівня. У таблиці 1.2 наведено огляд основних аспектів.

Таблиця 1.2. Огляд аспектів на макро-, мезо- та мікрорівні

Макрорівень	Мезорівень	Мікрорівень
Насильство і конфлікт	Міграційна культура, мережі та інформація	Вік
Порушення прав людини	Технології	Освітній рівень
Інституції, соціальна держава та крихкість держави	Перевізники мігрантів	Стать
Економічні можливості та безпека	Географія та інфраструктура	Уникнення ризику та риси особистості
Бідність і розвиток		
Міграційне управління та політика		
Зміна навколишнього		

середовища та загрози		
Переміщення, викликане розвитком		

Структура не передбачає ієрархії між трьома різними рівнями. У літературі було висунуто, що аспекти макрорівня відіграють домінуючу роль, тоді як аспекти мезо- та мікрорівня, як правило, розглядаються як посередники. Визнається, що аспекти макрорівня є дуже важливими, а аспекти мікрорівня є не настільки причиною, наскільки посередником [63].

Окрім різноманітності аспектів, які впливають на сприйняття та прагнення людини мігрувати, також важливо враховувати її здатність це зробити. Люди можуть переїхати, лише якщо вони мають у своєму розпорядженні відповідні агентства та структури можливостей [33]. Їм потрібен доступ до соціального, людського та фінансового капіталу, щоб реалізувати свої міграційні прагнення. Все частіше зазначається, що при вивченні міграційних переміщень слід разом розглядати можливості та прагнення людей [25]. Вони зазнають впливу на мікро-, мезо- та макрорівнях, і лише якщо їх взяти до уваги, можна пояснити індивідуальні відмінності, які спостерігаються в реальності міграції. Здібності та прагнення нерівномірно розподілені між суспільствами та можуть змінюватися з часом і місцем, оскільки вони, зокрема, залежать від аспектів на трьох різних рівнях, які не є постійними [65].

Макрорівень охоплює традиційні аспекти добровільної та вимушеної міграції: політичний та економічний контекст. Однак існують додаткові аспекти, які можуть вплинути на рішення щодо міграції, розташовані на макрорівні, наприклад міграційна політика чи екологічні аспекти. Усі вони можуть вплинути на прагнення людини та її рішення переїхати з дому. Їх слід розглядати в їхній взаємопов'язаній складності, а не як одиничні чинники, а радше як такі, що підсилюють або перешкоджають один одному.

Насильство і конфлікт

У літературі існує загальна згода щодо того, що насильство та конфлікти є основними рушійними силами, які спонукають людей покидати свої домівки [16]. Кількісні міжнародні дослідження показали, що насильство є домінуючим аспектом, чому люди залишають країну [32]. Ці дослідження були зосереджені на сукупних даних на рівні країни щодо біженців і внутрішньо переміщених осіб як залежних змінних. Переходячи до субнаціонального рівня, а отже, беручи до уваги індивідуальні рішення, знову було виявлено, що схильність до насильства є головною детермінантою як міжнародних, так і внутрішніх переміщень [41].

Важливо зазначити, що переважна більшість досліджень уже згадує безліч інших аспектів, які впливають на рішення відійти від загрози та впливу конфлікту. Engel та Ibanez [41] постулювали, що навіть у конфліктному середовищі економічні стимули та індивідуальні характеристики також відіграють певну роль. Крім того, Davenport et al. [32] висунув теоретичну модель, згідно з якою інші чинники, окрім насильства, впливають на рішення людей переїхати. Ibanez and Vdlez [41] виявили, що індивідуальні соціально-економічні характеристики домогосподарства та риси особистості також мають значення. Це допомагає пояснити той факт, що люди приймають різноманітні рішення у відповідь на конфлікт.

Хоча існує загальна згода щодо впливу насильства на рішення щодо мобільності людей, є дослідження щодо типу та масштабу конфлікту, який змушує людей переїжджати. Шмайдль [61] виявив, що участь країни в міжнародних війнах була суттєвою детермінантою вимушеної міграції, хоча це не було підтверджено аналізом, проведеним Девенпортом та ін. [32]. Вони стверджували, що державні чи дисидентські загрози особистій недоторканості були важливими аспектами. Мур і Шеллман [56] помітили, що присутність міжнародних військ є рушійною силою вимушеного переміщення. Використовуючи великий кількісний набір даних між країнами, Dreher, Krieger і Meierrieks [35] показали, що терористичні атаки

збільшують кваліфіковану міграцію, але не середні міграційні потоки. Кваліфікована міграція також зростає із загальною політичною нестабільністю, як виявили Док'є, Лохест і Марфук [34]. Досліджуючи поточні потоки біженців із Сирії до Йорданії, Берн [23] встановив, що різні форми насильства по-різному впливають на рішення щодо міграції. Є певні докази того, що тривалість, розташування та масштаби конфлікту також впливають на кількість переміщених осіб. Меландер, Оберг і Хол [55] виявили, що географічне охоплення – і особливо те, чи були зачеплені міські центри – мали значний вплив на кількість переміщених осіб, тоді як інтенсивність конфлікту не мала. Вони припустили, що, як правило, більш важливим було місце конфлікту, ніж те, наскільки інтенсивними були бої. Крім того, всупереч попереднім дослідженням, вони помітили, що з часом масштаби міграційних потоків у відповідь на конфлікт не тільки не зросли, але й фактично зменшилися.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року, яке супроводжувалося порушенням гуманітарного права та руйнуванням цивільної інфраструктури, призвело до появи вимушеної міграції. Мільйони людей покинули країну за короткий період. 4 березня у відповідь на безпрецедентний потік мігрантів з України було відновлено дію Директиви ЄС про тимчасовий захист. Країни ЄС відкрили свої кордони для мігрантів з України, надавши їм притулок і допомогу. Найбільше мігрантів прийняли Польща та сусідні з нею держави, такі як Румунія, Молдова, Угорщина, а також Чехія, Словаччина, Німеччина, Австрія.

Міграційна хвиля помітно вплинула на функціонування ринків праці та зайнятість навіть у тих регіонах України, які не зазнали бойових дій. Комплексні дослідження показують, що серед інших факторів зовнішня міграція суттєво вплине на демографічну ситуацію в Україні через збільшення кількості людей, які не планують повертатися з-за кордону. Ключовим фактором кризи є те, що більшість цих людей – молодь

працездатного віку та діти. Крім того, значно зросла освітня міграція з України до країн ЄС.

Приплив іммігрантів, які осіли в країнах Європейського Союзу, суттєво вплинув на ринки праці цих країн, створюючи значне навантаження на державні фонди приймаючих країн. Питання здатності українських іммігрантів брати участь у таких видах діяльності, як навчання (включаючи доступ до освітніх можливостей для дітей), працевлаштування, проживання та охорона здоров'я як у найближчому, так і в довгостроковому майбутньому виходить на перший план.

Порушення прав людини

Додатковими політичними аспектами, які були запропоновані та досліджені, є відсутність прав людини та політичних прав. Загалом кількісні дослідження показують, що це, здається, збільшує ймовірність того, що люди покинуть свої домівки [32]. Мур і Шеллман [56] виявили, що порушення прав людини (за шкалою політичного терору (PTS)) позитивно впливають на кількість біженців, яких створює країна, що також підтвердили Рубін і Мур [60], використовуючи аналогічні дані. Проте Шмайдль [61], який використовує індекс Freedom House (FHI), встановив лише слабкий зв'язок. Вонг і Селбіс [71] представили докази того, що ступінь захисту прав людини також є важливим визначальним аспектом для більш загальних міграційних рухів. Крім того, вони розширили спектр прав людини, включивши економічну та політичну свободу. Зосереджуючись на релігійних репресіях, Kolbe and Henne [48] виявили, що вищий рівень дискримінації релігійних меншин, а також політика, яка забороняє певні релігійні групи, збільшують загальну кількість біженців. Досліджуючи політичні права як чинник притягнення, Фіцджеральд, Лебланг і Тітс [37] виявили, що вони (за допомогою політики громадянства та частки голосів радикальних правих) суттєво пов'язані з міжнародними міграційними потоками.

Загалом існує загальна згода щодо того, що відсутність політичної свободи та порушення прав людини збільшують кількість людей, які залишають свої домівки [16]. Проте політичні репресії не обов'язково призводять до масової втечі, якщо економічні можливості все ще існують [33]. Крім того, оцінюючи наявні докази, слід враховувати, що більш автократичні режими також мають більші можливості згортати міграційні плани, які люди можуть мати, якщо вони не хочуть, щоб вони залишали країну, наприклад, через контроль виїзду або високий рівень міграційних витрат [33]. Це особливо важливо для регулярних міграцій, але менш важливо для тих, хто обирає нерегулярні маршрути.

Інституції, соціальна держава та крихкість держави

Деякі дослідження досліджували вплив інституційної якості на міграційні рішення. Загалом вони вважають, що якісно функціонуючі установи в місці призначення можуть виступати стимулом для міграції, особливо для високоосвічених мігрантів, тоді як погане врядування вдома змушує людей залишати свої домівки [18].

Але, на відміну від поширеної громадської думки, система підтримки країни призначення не має великого значення для вибору міграції. Крім того, слабкі системи соціального забезпечення в країні походження збільшують міграцію. Цілком імовірно, однак, що цей аспект змінюється в залежності від ступеня добровільності або терміновості руху.

Деякі автори запропонували зв'язок між концепціями крихкості держави та міграцією [20]. Крихкість держави зазвичай визначається як охоплення кількох вимірів рушійних сил макrorівня, таких як легітимність держави; повноваження держави запобігати конфліктам або насильству; та надання основних послуг населенню. Негативні значення в цих вимірах пов'язані з насильством, порушенням прав людини або соціально-економічними злиднями відповідного населення. Теоретично дефіцит цих параметрів позитивно пов'язаний з еміграцією. Крім того, у разі зовнішніх чи

внутрішніх стресових ситуацій країни зі слабкими інституціями не здатні адекватно реагувати та є особливо вразливими до насильства.

Економічні можливості

Визначальним чинником вважається проведений індивідуумом раціональний аналіз витрат і вигод щодо існуючої різниці в заробітній платі між країною походження та країною призначення, що передбачає кращі економічні можливості. Ці теоретичні міркування були вивчені з використанням великої кількості емпіричних даних, включаючи агреговані дані на рівні країни, а також більш точні дані на індивідуальному рівні [31].

Збільшення ВВП у країнах, що розвиваються, зазвичай призводить до початкового зростання рівня еміграції. Отже, у разі позитивних економічних тенденцій, що призводить до підвищення добробуту, мігрують не найбільш бідні люди, а скоріше ті, хто має доступ до достатніх ресурсів і може фінансувати свої подорожі. Це тісно пов'язане з поняттям спроможності, а саме з тим, чи здатні люди реалізувати свої міграційні прагнення чи їм заважає бідність.

Проте врахування відносних відмінностей між країнами дає чіткішу картину: використовуючи двосторонні міграційні потоки, дослідження загалом встановили, що більші економічні можливості є значним аспектом притягування.

Загалом було показано, що кращі економічні можливості в інших місцях та/або їх відсутність у регіоні чи країні походження є важливими рушійними аспектами міграції із села в місто та міжнародної міграції. Не завжди зрозуміло, чи спонукає людей відсутність економічних можливостей, а не можливість більшого прибутку. Зокрема, дослідження, що вивчають міграційні потоки із села в місто, також інтенсивно вивчали неоднорідні впливи на індивідуальні характеристики та характеристики домогосподарств.

Є неоднозначні результати щодо важливості економічного середовища в місці призначення для вибору міграції в умовах насильства. Хоча загальна важливість економічного середовища для вибору міграції не заперечується,

все ще бракує емпіричних доказів взаємозалежності з іншими запропонованими детермінантами, які змушують людей залишати свої домівки.

Міграційне управління та політика

Зміни в міграційній політиці – у країні чи регіоні походження, транзиту та призначення – ймовірно, вплинуть на міграцію. Є кілька досліджень, які показують, що результати часто значно відрізняються від того, на що спрямована політика або очікуваного. Посилений прикордонний контроль чи більш обмежувальна політика надання притулку, схоже, впливає не на абсолютну кількість людей, які мігрують, а радше на обрані маршрути, штовхаючи мігрантів до нелегальних переміщень [31]. Було показано, що обмежувальна імміграційна політика збільшує постійне перебування гастарбайтерів, одночасно зменшуючи циркулярну міграцію та зворотну міграцію [33]. Грунтуючись на великому кількісному дослідженні європейської міграційної політики, Czaika та Nobolth [31] виявили, що більш обмежувальна політика щодо надання притулку та віз призвела до збільшення відхилень до нелегальних дій. Czaika та de Haas [33] стверджують, що хоча більш обмежувальна візова політика зменшує приплив, вона також стримує відтік, створюючи мотивацію для довгострокового поселення. Дослідження також висунули думку про те, що після досягнення певного порогу інші аспекти, такі як мережі чи агенти-мігранти, підтримують подальше переміщення людей незалежно від міграційної політики. Різні результати можна пояснити труднощами вимірювання ефективності міграційної політики або ендогенністю міграційної політики, а саме тим, що вона часто формується ширшим економічним або політичним розвитком [33].

Екологічні зміни та загрози

В останні роки загрози навколишньому середовищу обговорюються все частіше в контексті міграційних рухів. Деградація ґрунту, посуха або повінь,

аномалії кількості опадів або температури, а також стихійні лиха були визначені як потенційні причини великих міграційних потоків, розвиток яких, як очікується, ще більше збільшиться в майбутньому [46]. Емпіричні дослідження передбачають, що географічний розподіл шкоди від зміни клімату буде нерівномірним. Особливо постраждають країни, що розвиваються, хоча вони й так приймають найбільш вразливі верстви населення з меншою здатністю до адаптації [53]. Залежність засобів до існування від сільського господарства та відкритих прибережних зон посилить це. Оскільки зміна клімату безпосередньо впливає на інші важливі чинники міграції, такі як економічні можливості, засоби до існування чи політичне середовище, важко визначити зміни навколишнього середовища як пряму детермінанту як таку [53]. У багатьох випадках їхній вплив, імовірно, буде непрямим, і хоча вони можуть збільшити стимул піти, вони можуть водночас обмежити здатність це зробити. Типовими стратегіями адаптації до короткострокових кліматичних ризиків, таких як повені чи посухи, є циркулярна або сезонна (трудова) міграція. Це часто відбувається всередині країни і не призводить до пересування через міжнародні кордони.

Розглядаючи міграцію з країн, що розвиваються, до країн ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) у відповідь на несприятливі кліматичні явища, Coniglio та Pesce [28] виявили значний прямий та непрямий вплив на еміграцію. Особливо це стосується аграрних суспільств. Абель, Броттрагер, Куаресма та Муттарак [15] були першими, хто встановив причинно-наслідковий зв'язок між зміною клімату – особливо серйозністю посухи – та виникненням конфлікту з подальшим збільшенням кількості шукачів притулку.

Переміщення, викликане розвитком

Переміщення через проекти розвитку, такі як дамби, шахти або інфраструктура, така як дороги, порти чи індустриальні парки, може відбуватися у великих масштабах [26]. Тим не менш, хоча таке переміщення

можна розглядати як один з аспектів, що змушує людей рухатися, воно не є однією з основних причин.

Хоча проекти розвитку часто мають позитивні наслідки для частини місцевого населення, надаючи нові можливості працевлаштування та пропонуючи покращені державні послуги, вони водночас можуть змусити людей залишити свої домівки, щоб звільнити місце для нової дамби чи дороги. Переміщення, викликане розвитком, характеризується постійним переміщенням усіх людей, які проживають у певній географічній зоні, в результаті проекту розвитку. Зазвичай це стосується тисяч або іноді навіть десяти тисяч людей [26]. Крім того, є кілька так званих вторинних наслідків, які є непрямими наслідками проектів, таких як погіршення навколишнього середовища, знищення флори та фауни, зміна рівня води або втрата землі. Зокрема, корінні громади або етнічні меншини, а також дрібні фермери часто зазнають негативного впливу.

Мезорівень

Окрім детермінант на рівні країни, існує також кілька аспектів на рівні суспільства, громади та домогосподарств, які, як було показано, сильно впливають на міграційні бажання та рішення людини. Хоча важливість мереж уже була визнана в кількох дослідженнях кілька десятиліть тому, роль Інтернету та контрабандистів лише нещодавно привернула більше уваги. Крім того, на мезорівні існують взаємозалежності між аспектами, водночас вони пов'язані з детермінантами на макро- та мікрорівні.

Міграційна культура, мережі та інформація

Міграційні мережі визначаються як «сукупність міжособистісних зв'язків, які з'єднують мігрантів, колишніх мігрантів і немігрантів у місцях походження та призначення через зв'язки спорідненості, дружби та спільного походження з громади» [51]. Гаріп і Асад [39] описують два механізми того, як мережі можуть впливати на процес міграції. Перший шлях – це соціальне сприяння, що описує акт надання корисної інформації чи фактичної

підтримки шляхом допомоги в пошуку роботи чи притулку, що робить міграцію менш ризикованою та дорогою. Нормативний вплив, другий шлях, вказує на ситуацію, коли мігранти з мережі впливають на потенційних мігрантів через соціальні винагороди чи санкції. Останнє пов'язане з ідеєю міграційної культури, яка знову ж таки тісно пов'язана з існуванням міграційних мереж. Виходячи з теорії кумулятивного причинно-наслідкового зв'язку, збільшення міграції з певної країни чи місцевості зміцнює мережі мігрантів (наприклад, на основі спорідненості, релігії чи іншої соціальної форми), що породжує культуру міграції та транслокальності. Оскільки міграційні рухи стають більш помітними в певних регіонах, міграція може стати прийнятною та бажаною стратегією для сімей, щоб зменшити ризики та досягти покращених соціальних та економічних результатів. Наявність принаймні одного члена родини, який залишає дім, може стати частиною сімейних очікувань і системи цінностей [63]. Це створює загальну тенденцію, особливо серед молоді, обирати міграцію як основну стратегію, або не розглядаючи інші варіанти, або сприймаючи їх як невдачу [51].

Загалом у літературі існує загальна згода, що міграційні мережі та культура мають значний вплив на міграційні прагнення та рішення. У той же час очевидно, що вони зменшують вартість і ризик підприємства, а отже, ініціюють міграцію, вплив переданої інформації, яка містить заохочувальний або невтішний вміст.

Технології

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – традиційно телебачення, радіо та технології мобільних телефонів, але останнім часом також особливо соціальні медіа – сформували спосіб побудови та підтримки мереж. Вони дають змогу підтримувати міцні зв'язки з членами сім'ї та друзями, водночас дозволяючи людям налагоджувати слабкі (тобто тимчасові) зв'язки, корисні для організації та сприяння процесу міграції. Вони функціонують як засоби зв'язку, особливо мобільні телефони, які є

життєво важливими на шляху міграції та за допомогою яких обмінюються важливою інформацією [35].

ІКТ не лише впливають на процес міграції, полегшуючи доступ до інформації та створюючи різні типи мереж, але й самі стали рушійною силою міграції. Було припущено, що сучасні технології, такі як телебачення чи Інтернет, впливають на уявлення людей про кордони та зміцнюють їх глобальний взаємозв'язок [65]. Водночас деякі якісні дослідження показали, що доступ до ІКТ підвищує обізнаність людей про труднощі міграційного процесу та підтримує більш збалансоване та тонке розуміння [40].

Також сам сектор ІКТ призвів до великої трудової міграції, наприклад, інженерів та системних адміністраторів. Тоді рух часто є відповіддю на конкретну пропозицію роботи. Загалом, оголошення про роботу в Інтернеті забезпечують більшу впевненість, полегшуючи попередній пошук роботи в країні призначення.

Перевізники мігрантів

Як показують останні дослідження, контрабандистів мігрантів часто можна розглядати як частину міграційної мережі. Не обов'язково існує чітке розмежування між соціальними та контрабандними мережами; вони можуть збігатися під час міграційного процесу, і зв'язки, що виникають, є дуже складними та менш чорно-білими, як це часто показують у ЗМІ [66]. Контрабандисти мають важливе значення для нерегулярної міграції, і кілька досліджень повідомляють про часте використання контрабандистів під час процесу міграції, а також про їхній вплив на маршрути та пункти призначення [49]. Важливо визнати, що необхідність покладатися на послуги контрабанди також можна розглядати як доказ того, що суворіша імміграційна політика та менші можливості для легальної міграції штовхають людей (включаючи шукачів притулку) до нелегальних шляхів міграції та їх потреби шукати альтернативні способи пересування. Цей зростаючий попит на альтернативні маршрути, природно, призводить до зростання пропозиції

цих послуг. Крім того, є неофіційні докази того, що саме контрабандисти активно вербують і (іноді) дезінформують мігрантів [66].

Географія та інфраструктура

Міграція за своєю суттю передбачає подорожі, на які впливає не лише інфраструктура, як-от дороги чи транспорт, а й певні географічні особливості, як-от гірська місцевість. Непрохідна місцевість або зруйновані дороги є перешкодою для міграції та можуть вплинути на рішення людини переїхати [16]. Але загалом дані свідчать про те, що географія не відіграє великої ролі в міграції. Хоча відстань є важливим аспектом, труднощі з транспортом зазвичай не заважають людям залишати свої домівки. Існує кілька прогалин у літературі, наприклад, щодо прагнень пересування та рішень у зонах конфлікту та важливості легкості пересування.

Мікрорівень

Аспекти мікрорівня лише нещодавно були визнані в дослідженнях [36]. Хоча вони були досліджені більш детально в більш відомих галузях досліджень, таких як дослідження міграційних потоків із села в місто, вони не були взяті до уваги в більшості інших досліджень. Крім того, було б необхідно більш сильним чином інтегрувати їх у теоретичні моделі. Досліджуючи демографічний розподіл серед мігрантів у всьому світі, стає очевидним, що певні люди мають більшу ймовірність покинути свої домівки, ніж інші.

Хоча важливо брати до уваги індивідуальні характеристики, загалом їх слід розглядати не як основні рушійні сили, а як чинники, які все ж мають значний вплив на рішення щодо міграції та призводять до самостійного вибору мігрантів. Нижче буде розглянуто лише вибраний набір індивідуальних характеристик.

Вік

Добре задокументовано, що більшість мігрантів – працездатного віку. Це стосується тих, хто переміщується як всередині кордону, так і через

кордон, включаючи людей, які шукають статусу біженця, а також тих, хто в'їжджає як трудові мігранти [42]. Мігранти працездатного віку мають найвищу ймовірність успішно подолати тягар, з яким вони стикаються як до, так і під час подорожі, і заробляти на життя в пункті призначення, що часто є частиною стратегії диверсифікації ризиків домогосподарств [61]. Більше того, особи працездатного віку — це ті, хто піддається розчаруванню та відчаю, якщо місцеві можливості надто обмежені, щоб вони могли заробляти на життя собі та своїм домогосподарствам [61].

Освітній рівень

Що стосується традиційної трудової міграції, здається, існує позитивний зв'язок з освітою [42]. Неможливість знайти відповідну роботу, яка б відповідала їхній освіті, є основною мотивацією для кваліфікованих, освічених мігрантів залишати свій дім. Крім того, схоже, що серед нелегальної міграції переважають люди з нижчим рівнем освіти, оскільки люди з вищим рівнем кваліфікації мають більше можливостей легально мігрувати.

Загалом, дані свідчать про те, що існує початкове позитивне сортування щодо освіти для перших мігрантів, але, оскільки витрати на міграцію зменшуються із розширенням мереж, менш кваліфіковані мігранти також вирішують переїхати.

Стать

Описові дослідження показують, що жінки рідше мігрують через державні кордони, ніж чоловіки, і що вони більш чутливі до витрат на міграцію [47]. Жінки більше схильні до ризику щодо нелегальної міграції, оскільки вони стикаються з вищими ризиками, ніж чоловіки, наприклад, з насильством [47]. Крім того, вони частіше стримуються браком фінансових коштів. Як наслідок, вони часто покладаються на близькі родинні зв'язки, щоб мігрувати за кордон, тоді як чоловіки також довіряють не тільки друзям, а і менш щільним мережевим стосункам [47].

Рішення жінок і чоловіків покинути дім, здається, зумовлені різними аспектами. У той час як чоловіки частіше керуються індивідуальними економічними аспектами, мотивація жінок до переїзду часто пов'язана з метою допомогти сім'ї або через возз'єднання сім'ї, а також щоб уникнути гендерного насильства чи дискримінації [67].

Уникнення ризику та риси особистості

Загальновідомим фактом є те, що економічні, демографічні та соціологічні аспекти є важливими для пояснення варіацій у міграційних намірах і рішеннях. Але варіації в особистісних характеристиках також, ймовірно, суттєво пов'язані з неоднорідністю рухів. Загальновідомим фактом у психологічних дослідженнях є те, що уникнення ризику, а також риси особистості впливають на процеси прийняття індивіда [20]. Міграція — це важливе рішення, яке різко впливає на життя окремої людини, а також родини чи навіть спільноти.

Загалом, здається, що аспекти мікрорівня дійсно відіграють значну роль, але, ймовірно, будуть опосередковані економічними, соціальними та політичними аспектами на макро- та мезорівні.

Отже, є безліч аспектів, які можуть визначати бажання людини мігрувати та її рішення це зробити. Хоча всі вони можуть впливати на прагнення мігрувати, важливо визнати, що прагнення мігрувати не призводить автоматично ні до наміру мігрувати, ні до остаточного переміщення, оскільки це залежить від індивідуальних можливостей. Тут значну роль відіграє соціальний (інші люди), економічний (матеріальний) і людський капітал (знання та навички). Небагато бідних людей здатні здійснювати переїзди на далекі відстані, оскільки їм бракує для цього можливостей. Таким чином, вони недостатньо представлені в міжнародних міграційних потоках, і, якщо стикаються з конфліктами чи катастрофами, вони часто переміщуються лише на невеликі відстані, а вкрай бідні змушені

залишатися. Важливо визнати факт непереміщення, оскільки ці групи населення часто є не менш уразливими, ніж ті, які фактично переїхали.

Певні рішення про переїзд приймаються за обставин, які характеризуються більшою терміновістю та меншою добровільністю, ніж інші, що, у свою чергу, підвищує вразливість особи, яка вимагає більшого захисту та структур підтримки. У той же час, однак, важливо визнати роль мігрантів і вибір, який люди роблять. Вони є результатом взаємодії безлічі аспектів, включно з їхніми власними індивідуальними та сімейними характеристиками (вік, рівень кваліфікації, достаток тощо), розміром їхньої мережі, доступом до технологій та засобами транспорту, а також відповідним політичним та економічним середовищем.

Певні аспекти мають більш виражений вплив на рішення щодо переміщення, ніж інші. Для всіх типів міграції економічні аспекти, здається, мають велике значення (прямо та опосередковано), а також зміни навколишнього середовища та загрози, навіть якщо вони, здається, викликають різні типи переміщення залежно від характеристик події. Здається, режими управління міграцією не впливають на загальну кількість мігрантів чи біженців. Проте, здається, вони впливають на вибір маршрутів і законність в'їзду, а також на використання мереж контрабанди – як для мігрантів, так і для біженців. Технології та мережі, ймовірно, відіграватимуть важливу роль у прийнятті всіх рішень щодо міграції.

Висновки до Розділу 1

Резюмуючи позитивні та негативні аспекти найбільш значимих праць вчених у сфері дослідження міграції, вважаємо за доцільне розуміти під міжнародною міграцією міжнародне явище, що є сукупністю правовідносин (прав та юридичних обов'язків), що виникають між суб'єктами міграційного права (державою в'їзду та виїзду, з мігрантами – з іншого) у процесі перетину

державних кордонів (переїзду/переходу з території однієї держави на територію іншої) відповідно до чинних міжнародно-правових норм. Водночас міграційні процеси, що відбуваються в сучасному світі, вимагають перегляду наявних підходів до визначення міграції з точки зору актуальності та практичної застосовності. На наш погляд, визначаючи поняття міграції, необхідно скористатися трьома основними критеріями: цільова спрямованість, законність та причини. При цьому важливо враховувати стрімкість та мінливість сучасних міграційних процесів, що призводить до змішування та взаємозалежності окремих видів міграції.

Класифікація міграції відрізняється великою різноманітністю її видів залежно від обраної ознаки. Міграція буває тимчасова, постійна, сезонна, зовнішня, внутрішня, політична, економічна тощо.

Фактори міграції поділяються на об'єктивні (виштовхуючі, притягуючі, інформаційні та комунікативні) та суб'єктивні (психологічні установки, ціннісні орієнтації, потреби, досвід міграції, наявність особистих контактів та інші).

Найважливішими сучасними тенденціями у сфері міграції є посилення міграційних потоків, ускладнення їх структури, розширення та ускладнення географії, тяжіння міграційних потоків до розвинених країн, зростання нелегальної міграції, ускладнення соціокультурних характеристик мігрантів, збільшення трудової міграції, у тому числі й тимчасової зростання вимушеної міграції, фемінізація міграції, вплив міграції на соціальні зміни у світі.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНОГО ПРОФІЛЮ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

2.1. Статистика та характеристики міграційних потоків: внутрішня міграція в Україні та зовнішня міграція з України

Звичайно, про реальну структуру міграції можна говорити лише за наявності досліджень та статистичних даних. Проте набір зазначених чинників створює певну основу оцінки ситуації. Слід зазначити про важливість повної інформації. Повна інформація про кількість біженців та поданих заяв на притулок в кожній країні є важливою для розуміння масштабів кризи та визначення потреб в допомозі та захисті. Недостатня або відсутня інформація ускладнює аналіз ситуації та може призвести до неповного розуміння реальних потреб біженців.

Але, у зв'язку з тим, що Україна з початку 2022р. не публікує офіційні дані, ситуація щодо аналізу була дещо ускладнена. У своїй роботі ми можемо орієнтуватися лише на дані міжнародних організацій [45, 68], які можуть бути неповними та недостовірними. Дані відносяться до різних дат у 2023-2024 роках, тому реальні цифри на поточний момент можуть відрізнятися від наведених. Ситуація з біженцями є динамічною і постійно змінюється.

Міграційні рухи, спровоковані війною, яку розпочала Росія, вже не обмежуються лише втечею з України до першої безпечної країни, але стають дедалі складнішими. Останнім часом стає очевидно, що біженці переміщуються далі на захід, переважно до Німеччини, а також, наприклад, до Канади, де є потужна українська діаспора. Багато українців підтримують зв'язки з рідним краєм завдяки короткостроковим переїздам туди й назад, таким чином, продовжуючи вже існуючі моделі сезонної трудової міграції.

Таблиця 2.1. Міграційні рухи в країнах-сусідах [45]

Країна	Дата	Біженці з України, зареєстровані в країні	Біженці з України, які на даний момент	Перетин кордону з України з 24 лютого 2022	Перетин кордону в Україну з 24 лютого 2022

			подали заяву на отримання притулку або аналогічні національні програми захисту	року	року
Болгарія	06.03.2024	72 775	179 290	Не застосовується	Не застосовується
Чеська Республіка	01.04.2024	339 305	599 355	Не застосовується	Не застосовується
Естонія	31.03.2024	36 250	58 725	Не застосовується	Не застосовується
Угорщина	14.05.2024	58995	42 505	4745 505	3 922 160
Латвія	18.04.2024	48 090	54 420	Не застосовується	Не застосовується
Литва	02.04.2024	41075	85150	Не застосовується	Не застосовується
Польща	18.01.2024	956635	1640 510	19 870 950	17136 635
Республіка Молдова	21.04.2024	118 250	47 285	1060 615	771090
Румунія	21.04.2024	77 900	161370	4 319 930	3 694 355
Словаччина	12.05.2024	118960	142 840	2 275 215	2159 610
Разом		1868235	3 011 450	32 272 250	27 683 845

З таблиці 2.1. можемо зробити висновки, що загальна кількість зареєстрованих біженців з України в цих країнах становить 1 868 235, загальна кількість біженців, які подали заявки на захист, становить 3 011 450, загальна кількість перетинів кордону з України з 24 лютого 2022 року становить 32 272 250, загальна кількість перетинів кордону до України з 24 лютого 2022 року становить 27 683 845.

Загалом, найбільше біженців зафіксовано в Польщі (956 635) та Чехії (339 305).

Найменше біженців зареєстровано в Естонії (36 250) та Литві (41 075).

Польща та Чехія також мають найбільшу кількість біженців, які подали заявку на захист (1 640 510 та 599 355 відповідно). Угорщина та Румунія також мають значну кількість заяв на притулок. Найменша кількість заяв на притулок зареєстрована в Литві (85 150) та Естонії (58 725).

Що стосується перетинів кордону, Польща знову лідирує з 19 870 950 перетинами кордону з України та 17 136 635 перетинами до України, що може свідчити про інтенсивність міграційних потоків. Угорщина (4 745 505) та Румунія (4 319 930) також мають великі показники перетинів кордону в обох напрямках.

Важливо зазначити, що ці дані відносяться до різних дат у 2024 році для кожної країни, тому цифри можуть відрізнятись від поточної ситуації.

Таким чином, Польща та Чехія виділяються як країни з найбільшим прийомом біженців і найбільшим обсягом поданих заяв на притулок, що може пояснюватися як великим обсягом міграційних потоків, так і більш лояльною міграційною політикою. Також це може вказувати на більш високий рівень довіри до мігрантів та їхню відкритість для міжнародної співпраці з управління міграцією.

За обсягом перетинів кордону з Україною Польща значно випереджає інші країни. Це свідчить про те, що вона є основним напрямком для міграції з України.

Країни, такі як Угорщина та Румунія, хоча й не мають найбільшої кількості біженців, але мають значну кількість заяв на притулок, що може вказувати на відкритість їхніх міграційних систем.

Таблиця 2.2. Міграційні рухи в країнах-агресорах [45]

Країна	Дата	Біженці з України, зареєстровані в країні	Біженці з України, які на даний момент подали заяву на отримання притулку або аналогічні національні програми захисту	Перетин кордону з України з 24 лютого 2022 року	Перетин кордону в Україну з 24 лютого 2022 року
Білорусь	29.02.2024	42785	3 655	16 705	Дані недоступні
російська федерація	31.12.2023	1212585	14 970	2 852 395	Дані недоступні
Разом		1255 370	18 665	2 869 100	Дані недоступні

Дані про кількість біженців, які виїжджають на схід, тобто до Росії, вкрай невизначені. Офіційні російські джерела з так званих силових структур кажуть, що через рік після початку «спеціальської операції» кількість мігрантів становить 5, а іноді навіть більше 7 мільйонів втікачів. Але наведені цифри відображають скоріш кількість перетинів російського кордону і, як наслідок, є різко завищеними. Фактичну кількість переселенців експерти оцінили в 1,2 мільйона осіб. Нещодавно переглянуті дані УВКБ ООН також відповідають цьому [68].

Офіційно на даний момент найбільше біженців з України зареєстровано в російській федерації (1 212 585), але інформація про подані заяви на притулок відсутня.

У Білорусі також є значна кількість зареєстрованих біженців (42 785), проте інформація про подані заяви на притулок також відсутня. Загальна кількість зареєстрованих біженців становить 1 255 370.

російська федерація має більшу кількість перетинів кордону з Україною (2 852 395), що може вказувати на інтенсивний рух мігрантів. Але, зважаючи на відсутність повної інформації про подані заяви на притулок, складно зробити висновки щодо причин такої інтенсивності.

Інформація про перетини кордону в Білорусі відсутня.

Відсутність даних про подані заяви на притулок у росії та Білорусі ускладнює повний аналіз ситуації з прийомом біженців і визначення ступеня захисту, який вони отримують.

Таблиця 2.3. Міграційні рухи в інших країнах [45]

Країна	Дата	Біженці з України, зареєстровані в країні	Біженці з України, які подали заяву на надання притулку або подібні національні схеми захисту
Албанія	07.11.2023	7495	35
Вірменія	17.07.2023	605	605
Австрія	01.04.2024	73 555	112 045
Азербайджан	01.04.2024	4160	125
Бельгія	31.03.2024	78 580	83085

Боснія і Герцеговина	31.03.2024	220	220
Хорватія	31.03.2024	24 850	25 970
Кіпр	07.04.2024	18740	21705
Данія	01.04.2024	38 025	50 955
Фінляндія	23.02.2024	66195	57455
Франція	29.02.2024	68780	104 070
Грузія	30.01.2024	26 660	580
Німеччина	31.03.2024	1152 540	1072 035
Канада	31.12.2023	448 567	210 543
США	31.03.2024	270 641	130 875
Греція	31.12.2023	27 365	27 850
Ісландія	29.02.2024	4125	4125
Ірландія	16.04.2024	106 355	105 355
Італія	15.03.2024	172495	192 760
Ліхтенштейн	10.04.2024	605	900
Люксембург	29.02.2024	4 260	5470
Мальта	29.02.2024	2435	2710
Чорногорія	31.03.2024	54 510	10730
Нідерланди	31.03.2024	122 535	148540
Північна Македонія	22.02.2024	18 915	405
Норвегія	05.04.2024	70 085	77 330
Португалія	29.02.2024	50 215	57 275
Сербія та Косово	31.03.2024	4580	2435
Словенія	03.04.2024	11240	10 875
Іспанія	31.03.2024	192 380	203455
Швеція	27.03.2024	41670	65 855
Швейцарія	12.04.2024	55185	102 570
Туреччина	15.04.2024	40 235	3 230
Об'єднане Королівство	05.04.2024	237 060	1260
Разом		2806785	2575275

Загальна кількість зареєстрованих біженців з України в цих країнах становить 2 806 785. Загальна кількість біженців, які подали заявки на захист, становить 2 575 275. Різниця між кількістю зареєстрованих біженців та тих, хто подав заявки на захист, становить 231 510. Це може бути пов'язано з тим, що деякі біженці ще не встигли подати заявки або не мають наміру залишатися в цих країнах на тривалий термін.

Різниця в кількості біженців та заяв на притулок також відображає різні аспекти політики та суспільного прийняття в кожній країні, адже кожна країна має свою власну політику та підхід до прийому біженців. Наприклад, Німеччина відзначається не лише найбільшою кількістю зареєстрованих

біженців, а й найбільшою кількістю поданих заяв на притулок, що свідчить про високий рівень їхньої інтеграційної програми.

У той час як деякі країни, наприклад, Вірменія та Ліхтенштейн, приймають менше біженців, але відзначаються високою ефективністю в обробці їхніх заяв на притулок та наданні необхідної підтримки.

Найбільша кількість зареєстрованих біженців з України спостерігається в Німеччині (1 152 540). За даними по Канаді та США можна помітити, що ці країни прийняли значну кількість біженців з України. Зокрема, у Канаді станом на 31.12.2023 було зареєстровано 448 567 біженців, а у США на 31.03.2024 – 270 641.

Далі йдуть Велика Британія (237 060) та Іспанія (192 380). Також варто відзначити високі показники в Італії (172 495) та Ірландії (106 355). Чисельність українського населення в Ірландії вже перетнула стотисячний рубіж і продовжує зростати. Ірландський уряд прем'єр-міністра Лео Варадкара наполягає на зменшенні кількості біженців, головним чином, тому, що це ще більше посилює тривалу кризу на ринку житла. У цьому контексті варто нагадати, що не лише в Ірландії, а й у Німеччині чи Австрії криза українських біженців є лише однією з багатьох – масовий приплив українців відбувається одночасно з рекордною кількістю шукачів притулку з неєвропейських країн, таких як Сирія, Афганістан, Судан чи Венесуела.

Щодо кількості поданих заявок на захист, лідером також є Німеччина (1 072 035), США та Канада також мають значну кількість поданих заявок – 130 875 та 210 543 відповідно, за ними йдуть Франція (104 070) та Швейцарія (102 570).

Приєм біженців розподілений між країнами Європи та навіть за її межами, наприклад, у Туреччині. Але деякі країни, такі як Албанія, Боснія і Герцеговина, Вірменія, Азербайджан та Північна Македонія, мають відносно низькі показники за обома категоріями.

Треба зазначити, що за останній рік розподіл біженців зазнав відносно значних змін. Наприклад, ще навесні 2023 року Польща зафіксувала найбільше вимушених переселенців, а наразі основним пунктом призначення стала Німеччина. За офіційною статистикою, на її території зараз проживає близько 1,1 млн. українських біженців. В той же час, кількість біженців у Польщі різко зменшилася. Із понад 1,6 мільйона біженців, яким Польща надала тимчасовий захист, зараз у країні залишилося приблизно 960 тисяч.

Існують кілька причин масового виїзду українців з Польщі – найчастіше до Німеччини, але меншою мірою також до інших держав Західної Європи. Нові соціологічні дослідження також показують, що основною рушійною силою вторинної міграції до Німеччини є вищі доходи та краще соціальне забезпечення. При цьому майже половина виїжджаючих зазначають, що переїхати далі на захід їх спонукала рекомендація друзів чи родичів.

Отже, війна в Україні спричинила масштабний рух біженців до країн Європи та деяких інших держав. Загальна кількість зареєстрованих біженців з України в розглянутих країнах становить близько 2,8 млн. осіб.

Найбільша кількість біженців з України зафіксована в Німеччині, Польщі, Великій Британії, Іспанії та Італії. Ці країни стали основними напрямками для тих, хто змушений був покинути Україну. Канада та США приєдналися до європейських країн у прийнятті великої кількості біженців з України, ставши одними з головних країн-реципієнтів.

Обидві ці держави запровадили спеціальні візові режими для українських біженців. Кандидати на проживання в Канаді приймаються за програмою CUAET (Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel), через яку можна отримати дозвіл на роботу та навчання в країні. За останніми даними, трохи більше 210 000 осіб іммігрували до Канади в рамках програми CUAET [68].

Лева частка з близько 270 тисяч українців, які шукали порятунку у США, отримали або статус тимчасового захисту, або (у випадку тих, хто прибув після 1 квітня 2022 року) спеціальну гуманітарну візу в рамках програми "Єднання задля України" (U4U). Основним принципом цього виду візи, що видається на два роки, є гарантія з боку осіб чи родин, які законно перебувають у США. Роль спонсора можуть взяти на себе як родичі чи друзі спонсора, так і волонтери з різних сфер діяльності [68].

Відносно високу зацікавленість українців у екстреній міграції до Канади та США можна пояснити, зокрема, глибокими історичними міграційними зв'язками між країнами. Потужна українська діаспора існувала в обох державах Північної Америки ще з XIX століття.

Отже, хоча Німеччина залишається лідером за кількістю прийнятих біженців серед європейських країн, Канада посідає друге місце загалом.

Більшість біженців з України подали заявки на отримання притулку, тимчасового захисту або інших національних схем захисту в країнах перебування.

Наявність значної кількості біженців створює додатковий тиск на системи притулку, соціального забезпечення та ринки праці приймаючих країн. Це вимагає відповідних заходів з боку урядів та міжнародних організацій.

Треба зазначити, що значна кількість жінок-біженок вже повернулася на батьківщину. Станом на початок квітня 2023 року УВКБ ООН зафіксувало понад 11 мільйонів перетинів кордону в напрямку України [68]. До цієї цифри також входять особи, які перетинають кордон повторно. Міжнародна організація з міграції оцінює реальну кількість репатріантів у 4,6 мільйона осіб [45].

Плани біженців щодо повернення залишаються незмінними в довгостроковій перспективі: опитування громадської думки в Європі, наприклад, показує, що більшість біженців мають намір повернутися в

Україну. І українські митники, і незалежні експерти згодні, що масове повернення можливе лише за виконання трьох основних умов: робота, житло та безпека.

Міжнародні організації (ООН, ВООЗ, МОМ та МОП), спільно з національними статистичними та дослідницькими центрами, періодично аналізують не лише чисельність, а й склад біженців, їхні потреби та плани. Зокрема, певний інтерес становлять дані дослідження МОП з вихідного соціально-професійного складу біженців [42].

За оцінками МОП, близько 1,6 млн. біженців (переважно жінок) до від'їзду працювали на батьківщині, що становить 10,4% від загальної чисельності робочої сили країни до початку конфлікту. Втрати зайнятості в Україні через вплив біженців розподіляються нерівномірно за професійними групами (табл. 2.4). Щодо секторів економіки, то близько 16% українських біженців до від'їзду працювали у сфері освіти та 7% – у сфері охорони здоров'я та соціальних послуг.

Таблиця 2.4. Українські біженці: попередні сфери зайнятості (у % до загальної чисельності зайнятих у відповідній групі) [42]

Офісні допоміжні працівники	19,1%
Сфера обслуговування та торгівля	14,3%
Фахівці	14,3%
Технічний та допоміжний персонал	13,6%
Керівники	1,4%
Некваліфіковані заняття	8,6%
Кваліфікований персонал в агросфері, лісовому та рибному секторах	4,2%
Ремісники	3,7%
Оператори установок та машин	2,8%

Внутрішні переміщення є частиною кризи українських біженців, якою часто нехтують. Згідно з останнім звітом МОМ, кількість внутрішніх біженців (ВПО) становила приблизно 3,7 мільйона осіб. За оцінками української влади, включно з особами, які були виселені до 24 лютого 2022 року, загальна чисельність ВПО становить 4,9 мільйона осіб.

Майже половина переміщених осіб - вихідці з Харківської та Донецької областей. Розподіл внутрішньо переміщених осіб із плином часу зазнав

разючих змін: якщо на початку війни більшість шукали прихистку на заході країни, то нині понад третина залишається на охопленому війною сході. Близько п'ятої частини вимушених переселенців на той час знайшли тимчасовий притулок у Києві чи Київській області.

Масштаби внутрішнього переміщення в Україні через війну є величезними – загальна кількість ВПО за різними оцінками сягає від 3,7 до близько 6 мільйонів осіб. Це свідчить про гуманітарну кризу безпрецедентного масштабу, що вимагає значних зусиль для забезпечення житлом, роботою, медичними та іншими послугами для переміщених громадян.

Динаміка переміщення є дуже мінливою – навіть через рік після початку повномасштабної війни з'являються нові хвилі ВПО з районів активних бойових дій. Водночас, зростає частка ВПО, які перебувають у стані тривалого переміщення понад 6 місяців, що ускладнює пошук довгострокових рішень.

Є виразна тенденція до концентрації ВПО у відносно безпечніших від активних бойових дій регіонах – Західній Україні, місті Києві, а також певних областях Центральної та Південної України. Це свідчить про спроби людей уникнути безпосередніх загроз для життя шляхом переміщення вглиб країни.

Водночас, значні потоки ВПО були зафіксовані і в прикордонних областях, а також промислових центрах Східної України, які стали осередками активних бойових дій. Це може бути пов'язано з небажанням людей покидати рідні регіони, відсутністю коштів чи можливостей для переїзду в інші області.

Відбулись масштабні зміни у розміщенні та розподілі населення України через вимушені переміщення. Регіони походження та сучасного перебування ВПО часто сильно різняться, що призводить до додаткового

навантаження на місцеву інфраструктуру, ринок праці, медичні заклади у приймаючих регіонах.

Таблиця 2.5. Зареєстрована кількість ВПО за місяць [45]

Область	Червень 2023	Липень 2023	Серпень 2023	Вересень 2023	Жовтень 2023	Листопад 2023	Грудень 2023	Січень 2024	Лютий 2024	Березень 2024	Квітень 2024
Черкаська	132 933	132 250	131 286	130 280	129 508	128 853	128 175	127 541	126 544	125 518	123 522
Чернігівська	71 295	70 758	70 544	70 231	70 050	59 679	57 125	57 003	56 965	55 733	55 595
Чернівецька	84 443	84 218	83 636	82 826	82 450	81 949	81257	80 650	79 975	78 940	77 790
Дніпропетровська	386 553	388 845	390 420	390 307	390 582	390 671	390 322	388 975	387 553	385 395	377 837
Донецька	82 505	86 252	89 873	93 007	95 765	99 389	100 684	101 542	102 259	100 638	102 914
Івано- Франківська	130 160	129 256	129 224	125 597	126 187	125 107	125 107	122 345	121 454	120 259	117 696
Харківська	500 059	510 775	337 443	342 639	348 040	353 388	355 065	357 433	358 857	361 628	384 897
Херсонська	25 943	26 752	28С04	27 794	29 735	30 780	31109	31250	31 579	31755	31733
Хмельницька	80 162	79 583	79 211	78 650	75 443	74 672	72 657	72 532	73 305	72 597	72 079
Кіровоградська	91 089	90 826	90 274	89 310	88 732	88 130	87 614	87 259	86 365	85 355	83 688
Київська	258 875	254 490	271 789	278 359	283 389	287 505	290 279	292 798	209 497	211 772	214 737
Київська	332 457	334 148	334 354	330 620	335 014	335 032	334 989	330 272	326 988	312 640	300 080
Львівська	234 945	233 933	233 052	231 618	229 505	228 737	227 395	225 635	223 902	221410	217 479
Миколаївська	115 187	117 475	118 496	118 636	119 745	121 012	121140	120 851	120 513	120 248	118 835
Одеська	152 953	155 574	158 475	160 935	163 061	154 839	165 880	167 299	158 459	169 488	159 654
Полтавська	187 312	186 042	184 129	182 С54	180 485	179 025	177 590	175 045	174 585	172 287	158 036
Рівненська	52 707	51404	51 690	51 038	50 371	49 983	49 218	49 110	48 532	48 321	45 727
Сумська	81 115	83 154	84 803	85 190	85 278	90 142	87 117	87 110	86 997	87 319	87 145

Тернопільська	74 788	74 258	73 674	73 006	72 348	71420	70 934	70 125	59 379	68 337	57 256
Вінницька	155 007	153 295	152 156	160 533	159 195	158 453	157 368	155 959	154 363	153 037	150 610
Волинська	52 208	51 818	50 906	50 055	49 152	48 231	47 691	47 170	46 575	45 219	45 748
Закарпатська	140 160	139 377	138 512	137 318	136 567	135 541	134 788	133 785	132 804	131 793	129 481
Запорізька	152 812	158 586	151 381	163 509	165 127	157 448	167 805	157 194	156 944	165 840	153 377
Житомирська	54 550	54 402	53 433	62 706	51 798	50 753	59 725	59 231	58 371	58 750	58 430
Разом	3 650 338	3 677 601	3 516 765	3 516 338	3 527 731	3 540 799	3 522 045	3 509 147	3 413 472	3 387 291	3 366 456

Згідно до таблиці 2.5 можемо зробити наступні висновки.

Внутрішні переміщення населення внаслідок війни в Україні набули масштабного характеру і торкнулися практично всіх регіонів країни. Загальна кількість зареєстрованих ВПО досягала максимуму у 3,68 млн. осіб у липні 2023 року. Загальна кількість ВПО в Україні в червні 2023 року становила 3 650 338 осіб. У квітні 2024 року ця цифра становила 3 366 456 осіб, що на 283 882 менше, ніж на початку розглянутого періоду.

Найбільша кількість ВПО протягом усього періоду спостерігалася у Харківській області, місті Києві та Київській області. Так, найбільша кількість ВПО в квітні 2024 року була зареєстрована у Харківській області – 384 897 осіб. Це свідчить про те, що ці регіони зазнали найбільшого впливу від бойових дій та вимушених переміщень населення.

У більшості областей кількість ВПО коливалася, проте загалом демонструвала тенденцію до зниження. Можливими причинами цього є повернення частини переселенців до місць попереднього проживання або їх виїзд за кордон.

Винятками є Донецька область, де кількість ВПО постійно зростала через триваючі активні бойові дії, та Одеська область, що також продемонструвала зростання у 2024 році.

Найменша кількість ВПО протягом усього періоду спостерігалася у Волинській, Рівненській та Тернопільській областях, що може бути пов'язано з їх віддаленістю від зони активних бойових дій. Так, найменша кількість ВПО в квітні 2024 року була зареєстрована у Тернопільській області – 57 256 осіб.

Найбільше зниження кількості ВПО за цей період спостерігалось у місті Києві – на 32 377 осіб, найбільше зростання кількості ВПО відбулося у Донецькій області – на 20 409 осіб.

Таблиця 2.6. Зміна кількості зареєстрованих ВПО з березня [45]

Область	Зміна кількості зареєстрованих ВПО з
---------	--------------------------------------

	березня
Черкаська	-1 996
Чернігівська	-38
Чернівецька	-1150
Дніпропетровська	-8 559
Донецька область	2 276
Івано-Франківська	-2 563
Харківська	23 269
Херсонська	-22
Хмельницька	-518
Кіровоградська	-1 668
Київська	2 965
Київська	-12 560
Львівська	-3 931
Миколаївська	-1413 рік
Одеська	166
Полтавська	-4 251
Рівненська	-1 594
Сумська	-174
Тернопільська	-1 071
Вінницька	-2 427
Волинська	-471
Закарпатська	-2 312
Запорізька о	-2 463

З таблиці 2.6 бачимо, що деякі області, такі як Харківська, Донецька та Київська, відзначаються негативною зміною, що може свідчити про збільшення потоку внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у цих областях.

Інші області, такі як Дніпропетровська, Львівська та Закарпатська, мають позитивну зміну, що може свідчити про зменшення кількості ВПО або їх переселення.

Таблиця 2.7. Віковий склад мігрантів [45]

Область	До 18 років	18-59 років	Понад 60 років
Черкаська	26,62%	51,93%	21,45%
Чернігівська	25,29%	50,34%	24,36%
Чернівецька	33,02%	50,51%	16,48%
Дніпропетровська	20,15%	57,63%	22,22%
Донецька	18,98%	52,11%	28,91%
Івано-Франківська	31,10%	53,56%	15,34%
Харківська	21,27%	50,26%	28,47%
Херсонська	18,12%	56,90%	24,98%
Хмельницька	0,00%	NaN	0,00%
Кіровоградська	26,66%	53,41%	19,93%
Київ	100,00%	0,00%	0,00%

Київська	25,80%	52,13%	22,07%
Львівська	26,77%	59,79%	13,44%
Миколаївська	0,00%	NaN	0,00%
Одеська	100,00%	0,00%	0,00%
Полтавська	0,00%	NaN	0,00%
Рівненська	27,59%	55,40%	17,01%
Сумська	25,29%	51,86%	22,86%
Тернопільська	0,00%	NaN	0,00%
Вінницька	30,45%	50,57%	18,97%
Волинська	27,95%	54,47%	17,58%
Закарпатська	0,00%	100,00%	0,00%
Запорізька	22,65%	57,12%	20,23%
Житомирська	29,23%	50,46%	20,31%

З таблиці 2.7 можемо зробити висновок, що області в Україні відрізняються за віковою структурою населення. Наприклад, у Західних областях більше молодих людей, у той час як у центральних та східних областях більше людей віком понад 60 років.

Але у більшості областей присутня найбільша вікова група ВПО віком від 18 до 59 років.

В областях, де немає даних або значення NaN, може бути причина в тому, що інформація не була зібрана або недоступна.

Хоча більшість областей мають схожі вікові групи, є області, де присутня велика частка населення віком до 18 років (наприклад, Харківська та Чернігівська) або понад 60 років (наприклад, Івано-Франківська та Чернівецька).

Важливо розуміти, що кожна область має свої унікальні особливості та вимоги. Віковий розподіл вказує на важливість розуміння вікової структури населення для планування соціальних програм та розвитку регіонів. Тому планування соціальних програм та розвитку регіонів повинно ґрунтуватися на індивідуальному підході до врахування вікових та соціальних характеристик кожної області.

Таблиця 2.8. Статевий склад мігрантів [45]

Область	Чоловіки	Жінки
Черкаська	40 247	63 950

Чернігівська	21 726	34 969
Чернівецька	27 913	49 877
Дніпропетровська	57 945	84 257
Донецька	44 415	59 996
Івано-Франківська	42 518	75 178
Харківська	151 249	233 658
Херсонська	15 008	16 725
Кіровоградська	33 941	49 747
Київська	126 614	180 270
Львівська	38 467	62 495
Рівненська	18 856	28 102
Сумська	34 831	52 314
Вінницька	57 785	92 823
Волинська	18 161	27 587
Запорізька	64 350	81 222
Житомирська	16 069	26 394

Ця таблиця демонструє розподіл внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні за статтю в розрізі областей. Можна помітити, що в усіх областях кількість жінок-ВПО перевищує кількість чоловіків-ВПО.

У деяких областях різниця між кількістю жінок і чоловіків серед ВПО є значною, наприклад, у Харківській, Київській та Івано-Франківській областях.

Загальна кількість ВПО-чоловіків в Україні становить 907 214, загальна кількість ВПО-жінок в Україні становить 1 237 625, тобто різниця між кількістю ВПО-жінок і ВПО-чоловіків складає 330 411 осіб. Найбільша різниця між кількістю ВПО-жінок і ВПО-чоловіків спостерігається у Харківській області (82 409 осіб). Найменша різниця між кількістю ВПО-жінок і ВПО-чоловіків спостерігається у Херсонській області (1 717 осіб).

Області з найбільшою кількістю ВПО-жінок:

1. Харківська область – 233 658 жінок
2. Київська область – 180 270 жінок
3. Вінницька область – 92 823 жінки
4. Запорізька область – 81 222 жінки
5. Івано-Франківська область – 75 178 жінок

Області з найбільшою кількістю ВПО-чоловіків:

1. Харківська область – 151 249 чоловіків
2. Київська область – 126 614 чоловіків
3. Дніпропетровська область – 57 945 чоловіків
4. Вінницька область – 57 785 чоловіків
5. Донецька область – 44 415 чоловіків

Отже, серед внутрішньо переміщених осіб в Україні переважають жінки, що може бути пов'язано з евакуацією жінок та дітей з зон бойових дій в пріоритетному порядку. Найбільша кількість ВПО, як чоловіків, так і жінок, зосереджена в Харківській, Київській, Дніпропетровській та Вінницькій областях, що свідчить про їх роль як основних регіонів прийому переселенців. Різниця між кількістю ВПО-жінок і ВПО-чоловіків є найбільшою у Харківській, Київській та Івано-Франківській областях, що може бути пов'язано з їх близькістю до зон активних бойових дій.

Загалом, серед ВПО в Україні жінки становлять близько 57,7%, а чоловіки – 42,3%, що демонструє гендерний дисбаланс серед переселенців. Така ситуація може створювати додаткові виклики з точки зору забезпечення відповідних умов розміщення та підтримки ВПО-жінок, особливо тих, хто опинився в скрутному становищі через втрату годувальників або розлучення сімей. Необхідно враховувати гендерну специфіку потреб ВПО при розробці та реалізації програм допомоги та інтеграції переселенців, приділяючи особливу увагу вразливим категоріям, таким як самотні матері, вагітні жінки, жінки з дітьми та літні жінки.

Результати досліджень, проведених експертами Міжнародної організації з міграції, засвідчили, що 8% осіб, змушених покинути свої оселі в Україні, що становить близько 298 тисяч людей, повернулися з-за кордону, однак продовжують перебувати у статусі внутрішньо переміщених осіб. Приблизно половина з тих, хто прибув з інших країн, але залишається на становищі переселенців у межах України, за кордоном перебували менш як три місяці. Вимушені переселенці, які повернулися з-за кордону і наразі

мешкають на західних теренах держави, у середньому найдовший період – близько п'яти місяців (158 днів) – були віддалені від звичних місць проживання [45].

Фінансові ресурси, генераторні установки та паливо для обігріву стали найбільш нагальними потребами для переміщених осіб по всій території України.

Грошова (пряма фінансова) допомога залишається найбільш гострою проблемою, про яку повідомляють як внутрішньо переміщені особи (50% опитаних переселенців), так і ті, хто повернувся (45%), та населення, чий статус не змінився (44%). З настанням холодного періоду перед зимою генераторні установки та пауербанки (10%), а також паливо для опалення (7%) посідають друге і третє місця серед найбільш критичних потреб, зазначених опитаними переселенцями. При цьому медичні та оздоровчі послуги є пріоритетом для 6% внутрішньо переміщених осіб.

Важливо наголосити, що 7% осіб, які повернулися, і 6% тих, хто не був переміщений, вказали, що найбільш нагальною потребою для них є будівельні матеріали. Серед опитаних вимушених переселенців таку потребу висловили лише 2%.

Переміщені особи систематично повідомляють про вищий рівень потреб у життєво необхідних речах, ніж ті, хто повернувся, та непереміщене населення, за винятком потреб у будівельних матеріалах для ремонту, про які частіше повідомляють особи, які повернулися (27%), і ті, чий статус не змінився (26%), а також потреб у твердому паливі для обігріву помешкань, що, на подив, є більш актуальним для непереміщеного населення (25%). Згідно з результатами опитування, вимушені переселенці найбільше потребують фінансових коштів та грошової допомоги (74%). Іншими найбільш згадуваними потребами були пауербанки, генераторні установки та акумулятори (57%), а також одяг та ковдри (46%), що, ймовірно, пов'язано з

очікуванню відключень електропостачання внаслідок можливих майбутніх ударів по критичній інфраструктурі.

У Києві незмінно найменший відсоток респондентів-ВПО, що повідомляють про брак основних непродовольчих товарів, тоді як найбільший відсоток респондентів, що потребують таких товарів, зафіксовано у східному та південному макрорегіонах.

Таблиця 2.9. Частка респондентів, які повідомили про брак предметів першої необхідності, за профілем респондентів [45]

	ВПО	Особи, що повернулися	Не ВПО
Гроші — фінансова підтримка	74%	58%	59%
Павербанки, генератори	57%	49%	34%
Одяг, ковдри та інші непродовольчі товари	46%	24%	18%
Ліки та медичні послуги	39%	13%	27%
Опалювальні прилади	36%	24%	17%
Засоби гігієни	32%	13%	10%
Їжа	27%	15%	14%
Тверде паливо для опалення	23%	19%	25%
Матеріали для ремонту	20%	27%	26%
Житло	18%	7%	4%
Доступ до грошей	10%	6%	7%

Зростає дефіцит ліків і медичних послуг, а також засобів гігієни, про що повідомили 39% і 32% переміщених респондентів відповідно. Це, ймовірно, вказує на те, що доступ до ліків і послуг у сфері охорони здоров'я для ВПО ускладнений.

Респонденти-жінки з усіх трьох оцінюваних груп систематично повідомляють про вищий рівень потреб у товарах, ніж респонденти-чоловіки, за винятком житла.

Можна помітити певні відмінності у найнагальніших потребах залежно від типу населеного пункту, в якому проживає постраждале населення. Так, фінансова підтримка залишається на першому місці в усіх типах населених пунктів, хоча і переміщені, і непереміщені особи, що мешкають у сільській місцевості, відчувають більшу потребу в твердому паливі (17% ВПО, що

проживають у сільській місцевості), тоді як у великих містах і їхніх передмістях більший відсоток респондентів повідомляє про нагальну потребу в павербанках, генераторах і акумуляторах (11% ВПО, що проживають у містах та їхніх передмістях).

Аналогічно, особи, що повернулися до сіл (9%) і невеликих містечок (9%), повідомляють про більшу потребу в будівельних матеріалах, ніж опитані мешканці великих міст (5%). Водночас у містах зафіксовано більший відсоток респондентів-ВПО, які називають найнагальнішими потребами предмети одягу, ковдри та інші непродовольчі товари, а також житло, порівняно з сільською місцевістю (5%).

Таким чином, обсяг зареєстрованих біженців та поданих заяв на притулок свідчить про серйозну гуманітарну кризу в Україні, яка змусила тисячі людей шукати притулок у інших країнах. Розподіл біженців по різних країнах вказує на необхідність міжнародної співпраці та підтримки для ефективного вирішення цієї кризи та забезпечення захисту та допомоги потерпілим.

2.2. Роль міжнародних організацій та спільнот у вирішенні проблеми міграції під час збройної агресії Росії проти України

Отже, ситуація з внутрішньо переміщеними особами в Україні залишається складною, незважаючи на певну стабілізацію у більшості регіонів. Найбільше постраждали від вимушених переміщень Харківська, Київська та Дніпропетровська області, а також місто Київ як осередки відносної безпеки. У Донецькій області спостерігається постійне зростання кількості ВПО через триваючі бойові дії, що створює додатковий тиск на місцеву інфраструктуру та ресурси. Зниження кількості ВПО у більшості областей може свідчити про часткове повернення переселенців або їх виїзд за кордон у пошуках кращих умов проживання. Найменше вплинули внутрішні

переміщення на західні області України, зокрема Волинську, Рівненську та Тернопільську.

Загалом, станом на квітень 2024 року в Україні залишалося понад 3,3 мільйона внутрішньо переміщених осіб, що вимагає подальших зусиль з боку влади та міжнародних організацій для забезпечення їхніх потреб. Масштабні внутрішні переміщення населення створюють величезний тиск на системи розселення, соціального забезпечення, ринок праці у приймаючих громадах і вимагають значних ресурсів для розв'язання пов'язаних проблем.

Система прийому біженців у країнах призначення включає низку елементів: участь міжнародних організацій, державні системи прийому біженців, волонтерські організації, наявність родичів та знайомих (діаспори). Цілі та завдання регулюються міжнародними угодами та національними законодавствами, а результати визначаються координацією та взаємодією всіх зацікавлених сторін.

Попередній досвід регулювання міграції зробив для Євросоюзу очевидним, що країнам-членам не вистачить ресурсів для стандартного розгляду клопотань щодо надання притулку, поданих масою людей, які рятуються від воєнних дій. Саме тому 2 березня 2022 року Комісія ЄС запропонувала ввести в дію Директиву про тимчасовий захист [63].

4 березня 2022 р. для українських біженців було запроваджено статус «тимчасового захисту», згідно з яким ці особи не повинні звертатися за отриманням притулку, але можуть набути тимчасового статусу. Спочатку він надається на один рік, але залежно від розвитку ситуації в Україні може бути продовжено на строк до трьох років [69].

Директива визначає як обов'язки країн, що приймають, так і права мігрантів у рамках статусу тимчасового захисту:

- проживання;
- забезпечення житлом;
- соціальне забезпечення;

медичну допомогу;
опіку та безпечне розміщення для дітей та підлітків, переміщених без супроводжуючих осіб;
доступ до освіти для дітей та підлітків;
доступ до ринку праці;
доступ до банківських послуг, наприклад відкриття базового банківського рахунку;
переїзд в іншу країну ЄС до видачі посвідки на проживання;
вільне пересування в країнах ЄС (інших, ніж країна проживання) протягом 90 днів у 180-денний період після видачі посвідки на проживання у приймаючій країні ЄС.

Загалом результати прийому мігрантів безпосередньо залежать від наявності фінансових можливостей та тривалості періоду взаємної адаптації приймаючої сторони та контингентів біженців. Наскільки можна судити, початковий етап прийому українських біженців відбувався досить організовано [23]. Біженцям у ЄС було надано режим найбільшого сприяння на відміну потоків мігрантів з інших частин світу [21].

Данія, яка має ознаки членства в ЄС, прийняла спеціальний закон, який також надає можливості для працевлаштування, освіти, медичних і соціальних виплат [37]. У державах, які входять до Директиви про тимчасовий захист 2001/55/ЄС, були ухвалені додаткові нормативні акти, які стосуються тяжкого становища українських мігрантів.

Волонтери, поряд з державними та міжнародними організаціями всіляко сприяли розподілу та адаптації біженців до нових умов, однак згодом колосальні витрати на утримання біженців виснажили резерви і призвели до істотного скорочення масштабів допомоги. Паралельно закінчуються терміни «тимчасового захисту», і все більший акцент робиться на самозабезпечення біженців. Так, за даними газети Rzeczpospolita, витрати Польщі на допомогу українським біженцям склали 5,5 млрд. злотих (понад 1 млрд. дол.).

Польським Законом від 12.03.2022 р. про допомогу громадянам України у зв'язку з конфліктом [18] було ухвалено з метою створення правових норм, що забезпечують основу для законного проживання громадян України. Закон передбачав право на роботу, соціальну допомогу та шкільну освіту для дітей. У жовтні 2022 р. урядом Польщі було запропоновано зміни до цього документа, а 28.01.2023 р. набула чинності нова редакція Закону [11].

Поправки до закону вимагають, щоб біженці, які перебували у Польщі понад 120 днів, покривали 50% вартості проживання у колективних притулках. З 1 червня виплата збільшилася до 75% для біженців, які залишаються в країні понад 180 днів. Для оформлення PESEL UKR відпущено всього 30 днів з моменту приїзду до Польщі.

З 01.04.2023 р. громадяни України, які перебувають легально на території Польщі та мають Ідентифікаційний номер PESEL з позначкою UKR, зможуть подати документи на отримання дозволу на тимчасове проживання, але тільки на підставі легальної роботи, висококваліфікованої зайнятості або підприємницької діяльності. З 24.08.2023 р. спрощена процедура отримання РВП для українських біженців скасовується. З 01.07.2022 р. польський уряд припинив виплати громадянам, які прийняли до себе в будинки біженців з України. Раніше полякам платили 40 злотих на день за кожну людину, якій надавалося харчування та дах над головою.

Подібні проблеми мають й інші країни Євросоюзу, змушені розміщувати біженців у менш комфортних умовах (Болгарія, Швеція та ін.) та скорочувати розмір грошової допомоги (Франція). Німеччина виділила на потреби біженців у 2022р. 3,5 млрд. євро і планує у 2023 р. виділити 2,75 млрд. У місцях масового розміщення біженців вже склалася напружена ситуація із вільним житлом. У міру продовження військових дій відзначається втома громадян приймаючих країн, що посилюється власними

економічними труднощами та неадекватною поведінкою частини українських біженців [29].

Потоки біженців складаються з кількох компонентів:

класичних біженців, тобто осіб, змушених залишити місце постійного проживання через бойові дії;

економічних мігрантів, для яких ситуація послужила поштовхом до переїзду до багатих країн Європи;

осіб, які зазнали шоку від кардинальної зміни ситуації в країні та готових тікати, куди завгодно.

Вимушена міграція жителів з України створює низку ризиків і загроз. Ключове занепокоєння полягає в тому, що значна частка мігрантів може не повернутися в Україну після війни, що призведе до суттєвого виснаження людського капіталу та, як наслідок, різкого зменшення шансів на економічне зростання.

Якщо труднощі, які відчують сучасні мігранти, не вирішувати належним чином, це неминуче призведе до їх репатріації. Серед них найчастіше в опитуваннях згадується: туга за батьківщиною (70%), проблема неволодіння мовою країни перебування, що обмежує спілкування з місцевим населенням (65% респондентів, але в деяких країнах пропонуються мовні курси, що відзначили 36%), труднощі з працевлаштуванням (42%), проблеми з орендою житла (32%), складнощі з лікуванням та медичною допомогою (31%), проблеми з влаштуванням дітей на навчання (14%). %) тощо [13].

Важливо, що серед факторів, які визначають бажання повернутися в Україну, окрім безпеки (56%), наявності житла (32%) та оплачуваної праці (40%) респонденти називають також любов до України (45%), бажання жити та розвиватися в Україні (38%), наявність перспектив розвитку в Україні (21%), возз'єднання з родиною (35%), відновлення бізнесу в Україні (15%) [61]. Ці показники опосередковано збільшують вірогідність повернення мігрантів додому. Розслідування повернення мігрантів із західних регіонів

України з березня по квітень 2022 року свідчить про те, що з безпечною батьківщиною зростуть можливості для повернення.

Щоб полегшити повернення мігрантів, слід розробити політику щодо репатріації та подальшої реінтеграції мігрантів в українське суспільство. У цьому полягає потенціал швидкого та якісного захисту територій, будівництва якісного сучасного житла на місці зруйнованого та ймовірність його придбання за пільговий кредит або придбання в довгострокову оренду, ініціюючи нові робочі місця, розвиток транспортної, житлової, соціальної, адміністративної інфраструктури міст та інших населених пунктів, розвиток дошкільної та шкільної освіти, удосконалення системи охорони здоров'я тощо. Необхідно створити умови не гірші за умови переселенців у країні приймаючої сторони. Зважаючи на те, що частина мігрантів може не повернутися в Україну, в основному це молоді люди з дітьми, це потенційно може призвести до зміни статево-вікового складу популяції та зменшення її чисельності [26], важливо розробити політику прийому мігрантів з інших країн для зайняття ринку праці, тим самим прискоривши економічний розвиток країни. Водночас соціологічні дослідження української молоді, проведені напередодні війни на Закарпатті, свідчать [12], що Україна потребує роз'яснювальних зусиль щодо необхідності залучення мігрантів для збереження та розвитку ринку праці для формування толерантного сприйняття мігрантів. Крім того, пріоритетом має стати впровадження підтримки української освіти для дітей мігрантів.

Також Україні слід пам'ятати, що наразі в Луганській та Донецькій областях є зруйновані населені пункти, повне відновлення яких (у разі прийняття відповідного рішення) потребуватиме значного часу, що перешкоджатиме поверненню переселенців. Тому варто розглянути зміни в структурі економічного розвитку по регіонах, заохочення бізнесу до розвитку підприємств відповідно до регіональних та національних потреб, залучення іноземних інвестицій, повернення українського бізнесу на зовнішній ринок,

спростити процес відкриття бізнесу, його функціонування та запровадження податкових пільг. Порушення в екологічній системі, викликані війною, також стануть проблемою для України, яка також має отримати зворотній зв'язок від влади; інакше частина територій буде придатна для життя лише теоретично.

Заохочення повернення мігрантів в Україну зменшить проблеми, пов'язані з демографічною кризою в післявоєнній Україні (тобто помітне прискорення старіння населення, зменшення кількості працездатного населення з посиленням тиску на пенсійну систему, посилення внутрішнього ринку і, як наслідок, звуження ринку праці). Повертаючи наших громадян або залучаючи мігрантів ззовні, ми можемо значно збільшити можливості для економічного прогресу за рахунок збільшення ринку праці. Досвід, отриманий мігрантами в країнах ЄС, сприятиме розвитку виробничих технологій у нетрадиційних видах підприємницької діяльності в Україні та підвищенню ефективності тих, що вже є.

Необхідно докладати постійних зусиль з боку української влади, місцевого самоврядування та міжнародних організацій для забезпечення гідних умов тимчасового розселення ВПО, надання їм гуманітарної, медичної, психологічної допомоги та створення можливостей працевлаштування. У середньостроковій перспективі важливо сприяти соціальній інтеграції, адаптації та залученню ВПО до життя приймаючих громад, уникаючи їх відчуження та маргіналізації. Також паралельно мають створюватися передумови для майбутнього безпечного повернення бажаних ВПО до місць їх постійного проживання після стабілізації ситуації та відновлення пошкоджених населених пунктів.

Подолання проблеми мільйонів внутрішньо переміщених осіб потребуватиме комплексного підходу, достатніх ресурсів і скоординованих зусиль як під час активної фази війни, так і в повоєнний період відбудови регіонів, що постраждали від бойових дій.

Дані яскраво демонструють негативний довгостроковий вплив війни на життя мільйонів українських громадян, позбавлених можливості проживати у звичних для них місцях та займатися звичною діяльністю. Навіть після потенційного завершення активної фази конфлікту, проблема внутрішнього переміщення та реінтеграції ВПО залишатиметься надзвичайно гострою.

Отже, аналіз наявних даних свідчить про масштабність, динамічність та складність питання внутрішнього переміщення в Україні у зв'язку з війною. Це явище має величезні гуманітарні, соціальні, економічні наслідки, що вимагатимуть комплексних зусиль для подолання протягом тривалого часу як під час конфлікту, так і після його завершення. Масштаби внутрішніх переміщень населення в Україні є безпрецедентними і створюють серйозні виклики, які потребують невідкладних і системних заходів реагування з боку всіх зацікавлених сторін для захисту прав і гідності ВПО, підтримки їх життєдіяльності та подальшої інтеграції.

Висновки до Розділу 2

Військовий конфлікт між Росією та Україною, що почався у лютому 2022 року, призвів до найбільшої у відомій історії країни хвилі внутрішнього та зовнішнього переміщення населення. Понад 8 мільйонів людей залишили Україну. Основні напрямки міграції українців були спрямовані до країн Європейського Союзу, зокрема Польщі, Німеччини, Чехії, Італії та Іспанії, а також до Великої Британії, Швейцарії, Канади та США. На початок квітня 2024 року понад 3,2 мільйона українських біженців були зареєстровані в країнах ЄС, Канаді та США, з найбільшими числами в Німеччині, Польщі, Канаді та Великій Британії. Масові переміщення в Україні досягли рекордних показників, з більш як 3,3 мільйонами зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб станом на квітень 2024 року.

Найбільше внутрішніх переміщень населення відбулося з районів активних бойових дій на сході та півдні країни до центральних, західних та північних регіонів. Харківська, Київська, Дніпропетровська області та Київ прийняли найбільшу кількість внутрішніх переселенців. Жінки та діти становлять більшість серед біженців, що виїхали з України, внаслідок евакуації найбільш вразливих груп населення. Масові переміщення створюють значний тиск на системи житлового забезпечення, соціального захисту та ринки праці, вимагаючи великих зусиль та ресурсів для вирішення проблем. Необхідно забезпечити гідне розселення та інтеграцію внутрішньо переміщених осіб, а також надати їм необхідну гуманітарну, медичну та психологічну допомогу. У країнах-приймачах українських біженців важливо розробити та реалізувати програми їхнього розміщення та інтеграції, з урахуванням гендерних та вікових особливостей. Міжнародна співпраця та координація є ключовими для забезпечення захисту прав та гідності мільйонів українських мігрантів і створення перспектив на майбутнє.

ВИСНОВКИ

В даний час міграції вивчають у рамках різних наук, включаючи демографію, соціологію, політологію, філософію та психологію, економічні та історичні дисципліни, географію населення. Це спричинено складністю та багатоаспектністю міграційних процесів, що зачіпають різні сторони життя суспільства. Зворотний бік – безліч наукових підходів до вивчення міграцій, які з одного боку дозволяють повніше її дослідити, але з іншого – створюють труднощі розробки єдиного управлінського рішення.

Мігранти вже зараз перетворилися на суттєвий, часто незалежний фактор розвитку, як країн, що приймають, так і країн походження. У ряді випадків міграція населення стимулюється державами чи великим бізнесом, які прагнуть у такий спосіб вирішити свої демографічні чи економічні проблеми.

Причини, які змушують мігрантів змінювати країни постійного проживання чи громадянської приналежності різні, це – економічні, війни, політичні конфлікти, наслідок голоду, епідемій чи надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру. Крім того, мігрант може бути спонуканим бажанням змін, сімейними чи іншими причинами особистого характеру. Посилення глобалізаційних процесів також сприяє інтенсифікації міграції населення. У величезній кількості людей з'явилася можливість вільного виїзду зі своєї країни та безперешкодного в'їзду до іншої.

Таким чином, міграція є одним з найбільш актуальних питань у сучасному світі, що є причиною для дебатів у різних країнах та суспільствах. Незважаючи на те, що засоби масової інформації мігрантів більшою мірою представляють біженцями, близько 90% мігрантів їдуть до сусідніх країн з економічних причин. Ці 90% найчастіше сприяють економічному зростанню, оскільки вони заповнюють сфери виробництва, у яких спостерігається нестача робочої сили. Понад те, міграція сприяє приросту світового ВВП:

3,4% населення (саме стільки становить частка мігрантів у світі) забезпечують близько 10% світового ВВП.

Повномасштабна війна, розв'язана Росією проти України у лютому 2022 року, спричинила безпрецедентні масштаби вимушених переміщень цивільного населення як всередині країни, так і за її межі. Загалом з України виїхало понад 8 мільйонів людей. Найбільші потоки зовнішньої міграції українців були спрямовані до сусідніх країн Європейського Союзу: Польщі, Німеччини, Чехії, Італії, Іспанії та інших. Проте значна кількість українських біженців також опинилася у Великій Британії, Швейцарії, Канаді та США.

Станом на квітень 2024 року загальна кількість зареєстрованих українських біженців у країнах ЄС, а також Канаді та США, перевищила 3,2 мільйони осіб. Найбільше українських біженців прийняли Німеччина, Польща, Канада та Велика Британія. Масові внутрішні переміщення населення в Україні набули небачених раніше масштабів. Пік кількості зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) припав на липень 2023 року і становив 3,68 млн. осіб. Станом на квітень 2024 року в Україні залишалось понад 3,3 млн. ВПО.

Найбільші потоки внутрішньої міграції були спрямовані з районів активних бойових дій на сході та півдні країни до відносно безпечніших центральних, західних та північних регіонів. Найбільше ВПО прийняли Харківська, Київська, Дніпропетровська області та місто Київ. Як серед зовнішніх біженців, так і серед ВПО, переважають жінки та діти, що пов'язано з евакуацією вразливих категорій населення в першу чергу. Серед зареєстрованих українських біженців жінки становлять близько 57,7%.

Масштабні вимушені переміщення населення створюють величезний тиск на системи житлового забезпечення, соціального захисту, ринки праці як в Україні, так і в країнах-реципієнтах біженців. Це вимагає залучення значних ресурсів та зусиль на всіх рівнях. Необхідно продовжувати заходи із забезпечення гідних умов розселення та інтеграції ВПО в приймаючих

громадах в Україні, надання їм гуманітарної, медичної та психологічної допомоги. Паралельно мають створюватися передумови для майбутнього безпечного повернення бажаних на звільнені території після стабілізації ситуації. В країнах-реципієнтах українських біженців важливо розробляти та реалізовувати комплексні програми їх розміщення, соціальної адаптації, працевлаштування та інтеграції, зважаючи на гендерні, вікові та інші особливості цієї групи населення.

Міжнародна співпраця, координація зусиль та достатнє ресурсне забезпечення є критично необхідними для захисту прав і гідності мільйонів українських мігрантів, забезпечення їх життєдіяльності та створення перспектив на майбутнє як під час війни, так і в повоєнний період відбудови України.

Отже, міграційні процеси в Україні внаслідок російської агресії набули масштабів гуманітарної катастрофи та вимагають невідкладних і системних заходів реагування з боку української влади, міжнародних організацій та країн-партнерів для забезпечення захисту і підтримки мільйонів вимушених переселенців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Режим доступу: http://www.un.org/ua/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml
2. Доповідь про міграцію у світі 2022 / McAuliffe M., Triandafyllidou A. (eds.); МОМ. – Женева, 2021. – 574 с .
3. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]: прийнята резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ГО Н від 10 грудня 1948 р. – Режим доступу: http://www.un.org/ua/documents/decl_conv/declarations/declhr.
4. Заключний акт Гельсінської наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. Режим доступу: <http://www.osce.org/ua/mc/39505>
5. Конвенція про захист прав усіх трудящих мігрантів та членів їхніх сімей від 18 грудня 1990 р. Режим доступу: http://www.un.org/ua/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
6. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. Режим доступу: http://www.un.org/ua/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
7. Конвенція про статус осіб, які не мають громадянства від 30 серпня 1961 р. Режим доступу: http://www.un.org/ua/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
8. Конституція Міжнародної організації з міграції від 20 травня 1987 р. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989_001
9. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. Режим доступу: http://www.un.org/ua/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
10. Протокол про статус біженців від 31 січня 1967 р . Режим доступу: http://www.un.org/ua/documents/decl_conv/conventions/refugees_prot.shtm

11. Важные изменения в законе для украинцев в Польше. Что дальше с картами побыта и PESEL UKR? // Polski Instytut Współpracy Obywatelskiej. 02.02.2023. URL: <https://www.fpiwo.pl/2023/02/vaznyje-izmenenia-v-zakonie-dla-ukraintsev-2023.html>
12. Токар, П. Ціннісні орієнтири студентської молоді щодо міграції та інших глобальних викликів напередодні російсько-української війни (за результатами соціологічних досліджень). Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць, 2022. Вип. 1(28), ред. кол. Л.М. Газуда та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 89–97.
13. Центр Разумкова: Настрої та оцінки українських біженців (липень – серпень 2022). Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-totsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>.
14. УВКБ ООН: Ситуація з біженцями в Україні (23 травня 2023 р.). Режим доступу: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
15. Abel, G. J., Brottrager, M., Cuaresma, J. C., & Muttarak, R. Climate, conflict and forced migration. *Global Environmental Change*, 2019. 54, 239-249.
16. Adhikari, P. The plight of the forgotten ones: Civil war and forced migration. *International Studies Quarterly*, 2012. 56(3), 590-606.
17. Alem, Y., Maurel, M., & Millock, K. Migration as an adaptation strategy to weather variability: An instrumental variables probit analysis (Working Paper 665). Goteborg: School of Business, Economics and Law at the University of Gothenburg, Department of Economics. 2016
18. Amendment to the law on assistance to Ukrainian citizens in connection with the armed conflict on the territory of the country // Gov.pl. 28.03.2022. URL: <https://www.gov.pl/web/udsc-en/the-law-on-assistance-to-ukrainian-citizens-in-connection-with-the-armed-conflict-on-the-territory-of-the-country-has-entered-into-force>

19. Ariu, A., Docquier, F., & Squicciarini, M. P. Governance quality and net migration flows. Mimeo. 2014.
20. Basch L., Glick Schiller N., Blanc-Szanton C. Nations Unbound : Transnational Project , Postcolonial Predicaments : Gordon and Breach , 1994.
21. Benton M., Selee A. The Ukrainian Conflict Could Be a Tipping Point for Refugee Protection // MPI. May 2022. URL: <https://www.migrationpolicy.org/news/ukrainian-displacement-refugee-protection>
22. Betts, A. State fragility, refugee status and ‘survival migration’. *Forced Migration Review*, 2013. 43, 4-6.
23. Bukowski M., Duszczyk M. (eds.) 2022. *Hospitable Poland 2022*. Warsaw.
24. Byrne, M. B. *Determinants of forced migration: The varying effects of violence and economic conditions on Syrian refugee flight*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University. 2016
25. Carling, J. Migration in the age of involuntary immobility: Theoretical reflections and Cape Verdean experiences. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2002. 28(1), 5-42.
26. CEDOS: Філіпчук, Л., Сирбу, О. Вимушена міграція і війна в Україні (24 березня – 10 червня 2022). (2022, 27 червня). Retrieved from: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznya-10-cherhvnya-2022/>.
27. Cernea, M. M., & Mathur, H. M. *Can compensation prevent impoverishment? Reforming resettlement through investments and benefit-sharing*. Oxford: Oxford University Press. 2008
28. Coniglio, N. D., & Pesce, G. Climate variability and international migration: An empirical analysis. *Environment and Development Economics*, 20(4), 434-468. 2015.

29. Crisis or Propaganda? Survey conducted by Maison & Partners commissioned by Warsaw Enterprise Institute. Second Edition. January 2023.
30. Cummings, C., Pacitto, J., Lauro, D., & Foresti, M. Why people move: Understanding the drivers and trends of migration to Europe. London: Overseas Development Institute (ODI). 2015.
31. Czaika, M., & Hobolth, M. Do restrictive asylum and visa policies increase irregular migration into Europe? *European Union Politics*, 2016. 17(3), 345-365.
32. Davenport, C. A., Moore, W. H., & Poe, S. C. Sometimes you just have to leave: Domestic threats and forced migration, 1964-1989. *International Interactions*, 2003. 29, 27-55.
33. De Haas, H., Czaika, M., Flahaux, M.-L., Mahendra, E., Natter, K., Vezzoli, S., & Villares-Varela, M. International migration: Trends, determinants and policy effects. (Working Paper Series 142). Oxford: International Migration Institute Network. 2018.
34. Docquier, F., Lohest, O., & Marfouk, A. Brain drain in developing countries. *The World Bank Economic Review*, 2007. 21(2), 193-218.
35. Dreher, A., Krieger, T., & Meierrieks, D. Hit and (they will) run: The impact of terrorism on migration. *Economic Letters*, 2011. 113(1), 42-46.
36. Engel, S., & Ibanez, A. M. Displacement due to violence in Colombia: A household-level analysis. *Economic Development and Cultural Change*, 2007. 55(2), 335-365.
37. European Commission: New Danish law for those fleeing Ukraine mirrors EU Temporary Protection Directive (2022, 16 March). Retrieved from: https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/new-danish-law-those-fleeing-ukraine-mirrors-eu-temporary-protection-directive_en.

38. Fitzgerald, J., Leblang, D., & Teets, J. C. Defying the law of gravity: The political economy of international migration. *World Politics*, 2014. 66(3), 406-445.
39. Garip, F., & Asad, L. A. Mexico-US migration in time: From economic to social mechanisms (Working Paper 67). Oxford: International Migration Institute (IMI). 2013.
40. Holtemeyer, B., Schmidt, E., Ghebru, H., Mueller, V., & Kosec, K. The effect of land access on youth employment and migration decisions: Evidence from rural Ethiopia. *American Journal of Agricultural Economics*, 2017. 100(3), 931-954.
41. Ibanez, A. M., & Velez, C. E. Civil conflict and forced migration: The micro determinants and welfare losses of displacement in Colombia. *World Development*, 2008. 36(4), 659-676.
42. ILO Monitor on the world of work. Tenth edition. Multiple crises threaten the global labour market recovery. 31 October 2022.
43. IMF (International Monetary Fund). *World economic outlook 2016: Subdued demand: Symptoms and remedies*. Washington, DC: Author. 2016
44. IOM. Key migration terms. 2019. Retrieved from <https://www.iom.int/key-migration-terms>
45. IOM. Data and Research. 2024. Retrieved from <https://www.iom.int/data-and-research>
46. IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change). *Climate change 2014: Impacts, adaptation, and vulnerability: Part A: Global and sectoral aspects*. New York: Cambridge University Press. 2014
47. Kirwin, M., & Anderson, J. Identifying the factors driving West African migration (West African Papers 17/2018). Paris: OECD Publishing. 2018.
48. Kolbe, M., & Henne, P. S. The effect of religious restrictions on forced migration *Politics and Religion*, 2014. 7(4), 665-683.

49. Koser, K., & Kuschminder, K. Assisted voluntary return and reintegration of migrants: A comparative approach. In M. McAuliffe & K. Koser (Eds.), *A long way to go: Irregular migration patterns, processes, drivers and decision-making* (pp. 255-275). Acton: Canberra Press. 2017.
50. Loschmann, C., Kuschminder, K., & Siegel, M. The root causes of movement: Exploring the determinants of irregular migration from Afghanistan. In M. McAuliffe & K. Koser (Eds.), *A long way to go: Irregular migration patterns, processes, drivers and decision-making* (pp. 77-102). Canberra: ANU Press. 2014.
51. Lundquist, J. H., & Massey, D. S. Politics or economics? International migration during the Nicaraguan Contra War. *Journal of Latin American Studies*, 2005. 57(1), 29-53.
52. Martin-Shields, C., Schraven, B., & Angenendt, S. More development – more migration? The “migration hump” and its significance for development policy co-operation with Sub-Saharan Africa (Briefing Paper 20/2019). Bonn: German Development Institute / Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (DIE). 2017.
53. Maurel, M., & Tuccio, M. Climate instability, urbanisation and international migration. *The Journal of Development Studies*, 2016. 52(5), 735-752.
54. McNeill, W. H. Human migration in historical perspective. *Population and Development Review*, 1984. 10(1), 1-18.
55. Melander, E., & Oberg, M. The threat of violence and forced migration: Geographical scope trumps intensity of fighting. *Civil Wars*, 2007. 9(2), 156-173.
56. Moore, W. H., & Shellman, S. M. Fear of persecution: Forced migration, 1952-1995. *Journal of Conflict Resolution*, 2004. 48(5), 723-745.
57. Morawska E. Transnationalism // *Harvard Encyclopedia of the New Americans*. Cambridge . MA Harvard Univ . Press , 2007. P. 149-163.

- 58.NFPA (United Nations Population Fund). Women on the move. New York: Author. 2006.
- 59.Paul Collier, Exodus. How Migration is Changing Our World, Oxford, Oxford University Press, 2013.
- 60.Rubin, J. H., & Moore, W. H. Risk factors for forced migrant flight. Conflict Management and Peace Science, 2007. 24(2), 85-104.
- 61.Research Company GRADUS: Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України – сьома хвиля дослідження (2022, серпень). Аналітичний звіт. Retrieved from: https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf.
- 62.Schmeidl, S. Exploring the causes of forced migration: A pooled time-series analysis, 1971-1990. Social Science Quarterly, 1997. 78(2), 284-308.
- 63.Temporary protection. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/temporary-protection_en
- 64.Timmerman, C., De Clerck, H. M.-L., Hemmerechts, K., & Willems, R. Imagining Europe from the outside: The role of perceptions of human rights in Europe in migration aspirations in Turkey, Morocco, Senegal and Ukraine. In N. Chaban & M. Holland (Eds.), Communicating Europe in Times of Crisis. External Perceptions of the European Union (pp. 220-247). London: Plagrave Macmillan UK. 2014.
- 65.Timmerman, C., Heyse, P., & Van Mol, C. Conceptual and theoretical framework (Project Paper 1). Antwerp: University of Antwerp, Imagining Europe from the Outside (EUMAGINE). 2010.
- 66.UN (United Nations). International migration report. 2017. Retrieved from https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf
- 67.UN. Migration. 2019. Retrieved from <http://www.un.org/en/sections/issues-depth/migration/index.html> U

68. UNHCR: Ukraine Refugee Situation (23 May, 2023). Retrieved from:
<https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
69. Walsh P.W., Sumption M. Q&A: The UK and the Ukraine refugee situation. 24.08.2022. URL: <https://migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/qa-the-uk-and-the-ukraine-refugee-situation/>
70. Williams, N. Mixed and complex mixed migration during armed conflict: Multidimensional empirical evidence from Nepal. *International Journal of Sociology*, 2015. 45(1), 44-63.
71. Wong, P. H., & Celbis, M. G. Migration as a response to differences in human rights and income: A bilateral panel study (MERIT Working Paper 053). Maastricht: United Nations University, Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology (MERIT). 2015.

АНОТАЦІЯ

Дипломна робота на тему «Міграційні процеси під час збройної агресії Росії проти України: види, особливості та перспективи» присвячена дослідженню міграційних процесів, які виникають в умовах військового конфлікту. Основна увага приділяється вивченню внутрішньої та зовнішньої міграції українського населення внаслідок збройної агресії Російської Федерації, розпочатої 24 лютого 2022 року.

Об'єктом дослідження виступають міграційні процеси в Україні під час російсько-української війни. Предметом дослідження є масштаби, напрямки, характеристики внутрішньої та зовнішньої міграції українців, викликані військовими діями на території України.

Мета дипломної роботи полягає в аналізі міграційних процесів серед українського населення в умовах збройного конфлікту, виявленні їх особливостей, чинників та наслідків.

Аналіз джерельної бази дозволив: 1) визначити особливості та види міграційних процесів; 2) дослідити економічні, соціальні та культурні аспекти міграційних процесів; 3) проаналізувати масштаби внутрішньої та зовнішньої міграції українців з початку російського вторгнення; 4) визначити роль міжнародних організацій та спільнот у вирішенні проблеми міграції під час збройної агресії Росії проти України; 5) окреслити перспективи подолання наслідків масової міграції для України.

Результатом аналізу також є виявленні особливостей та чинників, що впливають на міграційні процеси під час збройної агресії Росії проти України, а також розробка рекомендацій щодо формування ефективної міграційної політики в Україні в умовах війни.

Далі напрацювання можуть стати у нагоді для розробки заходів з підтримки українських мігрантів, забезпечення їх прав та інтересів, а також для формування стратегій щодо повернення та реінтеграції переселенців.

У роботі використовувався метод аналізу, який дозволив систематизувати дані щодо міграційних процесів. Метод синтезу дав змогу узагальнити результати дослідження. Порівняльно-історичний метод використовувався для визначення історичних паралелей та відмінностей у міграційних процесах. Статистичний метод застосовувався для аналізу числових даних та тенденцій міграції. Проблемно-хронологічний метод допоміг розглянути розвиток міграційних процесів у часі.

Ключові слова: міграційні процеси, збройний конфлікт, внутрішньо переміщені особи, біженці, Україна, соціально-економічні наслідки, міграційна політика, реінтеграція.

ABSTRACT

The thesis titled «Migration Processes during the Armed Aggression of Russia against Ukraine: Types, Features, and Prospects» is dedicated to the study of migration processes that arise in the context of military conflict. The primary focus is on examining internal and external migration of the Ukrainian population as a result of the armed aggression by the Russian Federation, which began on February 24, 2022.

The object of the research is the migration processes in Ukraine during the Russo-Ukrainian war. The subject of the research includes the scales, directions, and characteristics of internal and external migration of Ukrainians caused by military actions on Ukrainian territory.

The aim of the qualification work is to analyze the migration processes among the Ukrainian population under conditions of armed conflict, identifying their features, factors, and consequences.

The analysis of the source base allowed for: 1) determining the characteristics and types of migration processes; 2) exploring the economic, social, and cultural aspects of migration processes; 3) analyzing the scales of internal and external migration of Ukrainians since the beginning of the Russian invasion; 4) identifying the role of international organizations and communities in addressing the issue of migration during the armed aggression of Russia against Ukraine; 5) outlining the prospects for overcoming the consequences of mass migration for Ukraine.

The result of the analysis is also the identification of features and factors influencing migration processes during the armed aggression of Russia against Ukraine, as well as the development of recommendations for forming an effective migration policy in Ukraine under conditions of war.

Further developments can be useful for designing measures to support Ukrainian migrants, ensuring their rights and interests, and forming strategies for the return and reintegration of displaced persons.

The analysis method allowed systematic data collection on migration processes. The synthesis method enabled the generalization of research results. The comparative-historical method was used to identify historical parallels and differences in migration processes. The statistical method was applied to analyze numerical data and migration trends. The problem-chronological method helped examine the development of migration processes over time.

Keywords: migration processes, armed conflict, internally displaced persons, refugees, Ukraine, socio-economic consequences, migration policy, reintegration.